КИТАБ·ӘТ·ТӘРБИЯ

КНИГА О ВОСПИТАНИИ

КАЮМ НАСЫРИ

КНИГА О ВОСПИТАНИИ

КАЗАНЬ
ТАТАРСКОЕ КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
1992

КАЮМ НАСЫЙРИ

КИТАБ
—ӘТ—
ТӘРБИЯ

КАЗАН
ТАТАРСТАН КИТАП НӘШРИЯТЫ
1992

ББК 74.9.
Н31

Каюм Насыйри

Н31 Китаб-эт-тәрбия.— Казан: Татар. кит. нәшр., 1992.— 144 бит.
ISBN 5—298—01152—7

И $\frac{4312000000—092}{М132(03)—92}$ 19—92 ББК 74.9

ISBN 5—298—01152—7
© Татарстан китап нәшрияты, 1992

...Тәрбия кыйлмак вә тәрбия итмәк дигән сүз фәкать ашатып-эчертеп үстермәк мәгънәсендә генә түгелдер, бәлки ашатып-эчертеп үстермәк, вә баланың холкын, фигылен ислах кыйлмак вә төзәтмәк, вә, хайванидан чыгарып, инсаният дәрәҗәсенә китермәк, вә тәгълим бирмәк, вә үгрәтмәк, вә укытмак, вә әдәп нигезе бирмәк мәгънәсендәдер. Ошбу китабта зикер кыйлыначак хикәятләр, вәгазьләр вә нәсихәтләр һәммәсе, вә бу рисаләнең һәрбер кәлимәсе — бер тәрбиядер, шул җәһәттән «Тәрбия китабы» дип ат бирдек.

БЕРЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Бер хәким балаларга шуйлә нәсихәт бирде ки: «Әй җаннарым, угланнарым, нәсихәтне ишетегез — һөнәр үгрәнегез. Дөньяның милкенә вә дәүләтенә ышанырга ярамас. Алтын-көмеш — сәфәр кешесенә хәтәрдер;

вә йорт-йир кешесенә дәхи хәтәре бар: я угры алып китәр, яки утка янып китәр. Әмма һөнәр — бер агым судыр, вә ышанычлы дәүләтдер. Һөнәр иясе әгәр дәүләттән төшсә дә, кайгы юк. Имде, әй угыл, бу урында максуд бер хикаять түгелдер. Син дә шулай ук һөнәр үгрән, тәрбия үгрән, гыйлем үгрән».

ИКЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Аксакаллардан берсенә бер адәм шикаять кыйлды ки: «Фәлән кеше, минем бозык эшләремне сөйләп, фәлән йирдә мине яманлаган»,— диде. Ул аксакал әйтте ки: «Син аның яхшы эшләрен сөйләп, аны оятлы ит»,— диде. Бу дәхи сиңа бер тәрбиядер. Әй угыл, һәрбер хикәяттән бер мәгънә фәһем иткәйсән ки, аңсыздан, берәү сине бер йирдә яманлаган булса, аңар каршы син аны макта. Шаять ки ул үзе дә, адәм булса, инсаф итәр вә оялыр..

ӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Бер падишаһның берничә углы булып, араларыннан берсе — зәгыйфь, кыска буйлы, кечкенә нәрсә иде. Гайреләре озын буйлы,

матур йөзле иделәр, әмма аталары ул углына нәфрәт вә кимсетү белән карар иде. Ул углы бер зиһен иясе вә мәгърифәтле бала иде. Әйтте: «Әй ата, гакыллы тәбәнәк надан озыннан яхшырак түгелме? Һәрнәрсәнең кыйммәте күләменә карап йөрмәйдер. Мунча ташы бик ире, йөге бер тәңкә, энҗе бик вак, мыскалы ун тәңкә»,— диде. Аталары вә дәүләтнең зур кешеләре барчасы көлештеләр вә тәхсин кыйлыштылар... Бәс, әй угыл, гыйлем вә мәгърифәт дигән нәрсә буйга вә кыяфәткә карап булмайдыр.

* **БИШЕНЧЕ ТӘРБИЯ.** Локман хәкимнән сорадылар: «Син хикмәтне кемнән үгрәндең?» — диделәр. Әйтте: «Күзсез кешеләрдән үгрәндем, чөнки алар аяк басасы урынны күрмәенчә аяк ба-

---

* Нәшрияттан: 4, 32, 47, 101, 109, 110 нчы тәрбияләр ниндидер сәбәпләр белән Каюм Насыйриның беренче (гарәпчә) басмаларына да кертелмәгән булган.

салар»,— диде... Әй угыл, монда сиңа тәрбия шулдыр ки, Локман хәкимнең сүзен яхшы фәһем итеп кара, ягъни ул: «Күзсезләр, аяк басасы урынны күрмәенчә, я абыналар, яки тәртеләләр, яки екылалар, шулай ук аңы юк кешеләр вә наданнар — сүзнең урынын белмәй сөйләшәләр, вә ахырын уйлап сөйләшмәйләр. Аларның наданлыкларын күрдем дә хәким булдым»,— диде.

АЛТЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Олуглардан бер адәм үзенең углын бер галим остазга тәгълим вә тәрбия өчен тапшырды. Вә әйтте ки: «Әй остазе камил, ошбу баланы тәрбия кыйл вә укыт ки, галим вә гакыйл булсын»,— диде. Берничә вакыт бу баланы остаз тәрбия кыйлды вә укытты. Әмма һичбер гыйлем әсәр кыйлмады. Ул баланы атасына кайтарып йибәрде. Әйтте: «Бу бала, һичбер белемгә сәләтле түгелдер, хәтта үземне диванә кыйлды»,— диде...

ҖИДЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Бер падишаһ диңгездә бер көймәдә сәфәр кыйлганда

күрде: бер егет бар, аслан, моңарчы көймәгә утырганы юк, имеш. Вә көймәнең мәшәкатен күргәне юк, имеш. Куркып еглап утырыр, дер-дер калтырар. Никадәр җуатып карадылар, еглаудан һәнүз туктамай. Падишаһ дәхи хафа булды. Анда бер хәким бар иде, әйтте: «Әй әфәнделәр, әгәр боерсаңыз, мин бер хәйлә кыйлаем: шаять сабыр итәр»,— диде. Падишаһ әйтте: «Белгәнеңне эшлә»,— диде. Бәс, хәким әмер итте. Бу егетне бәйләп дәрьяга аттылар, бер-ике мәртәбә чумдырып, янә көймәгә алдылар. Бу егет үлемнән терелеп кайткан кебек хәйран булып, бер дә дәшмәенчә утырды, күңеле карар тапты. Падишаһ моны бик тәхсин кыйлып, хәкимгә әйтте: «Я хәким, монда ни хикмәт бардыр?» Хәким әйтте: «Ул егет әүвәл көймәнең мәшәкатен вә су сәфәрен күргәне юк, янә суга батуны белгәне юк, вә көймәдә сәламәт йөрүнең кадерен белгәне юк, имеш»,— диде. Монда сиңа тәрбия шулдыр, әй угыл, шулай ук адәм гафиятнең вә сәламәтлекнең кадерен бер михнәткә дучар булгач беләдер.

СИГЕЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Бер падишаһ углының атасыннан калган күп хәзинәсе бар иде. Киң күңеллелек вә җумартлык кулын ачты, вә үзенең гаскәр халкына вә үз дәүләте кешеләренә ниһаятьсез хәзинәләр түкте. Бервакытны бер ахырын

уйламаучы киңәшчесе нәсихәт әйтте: «Әй шаһзадә, элкеге падишаһлар бу хәзинәне иҗтиһад белән хасил иткәннәрдер, вә бер мәслихәт өчен хәзерләгәннәрдер. Син азрак кысыбрак тот, вакыйгалар алдадыр, хәзинәнең хаҗәт вакыты килер»,— диде. Шаһзадә аның мәслихәтен мәгъкуль күрмәде... «Ни була, ашармын, эчәрмен, бирермен, мин ул хәзинәгә каравылчы булганым юк»,— диде. Әй угыл, урынсыз саранлык кыйлырга да ярамый.

ТУГЫЗЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Ике туган бар иде. Бере падишаһ хезмәтендә булып гомер кичерер иде. Бере — үзенең кул көче белән табыш итеп тереклек кыйлыр иде. Бервакытны ул падишаһ хезмәтендәге бай туганы әйтте: «Әй туганым, ник падишаһ хезмәтенә кермәйсән? Таки каты хезмәтләрдән котылыр идең»,— диде. Ул туганы әйтте: «Син ник кул көчең белән тереклек кыйлмайсән? Таки хезмәт хурлыкыннан вә кимсетелүдән котылыр идең. Хәкимнәр әйткәннәрдер ки, үз икмәгеңне ашап өй-

еңдә утыруың, кеше хезмәтендә алтын кәмәр баглавыңнан артыкракдыр...» Үз көчең белән тапкан бер тиенең кеше көче белән хасил булган мең тиеннән бәрәкәтлерәкдер.

УНЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Нуширван падишаһ сараенда бер груһ хәкимнәр бер мәслихәт хосусында сөйләшеп утырырлар иде. Ул мәҗлестә Бөзәрҗөмһәр һәм бар иде. Әмма ул һич сүз дәшмәенчә сөкүт кыйлып утырыр иде. Әйттеләр: «Я, Бөзәрҗөмһәр, син, бу хосуста безнең сүземезгә бер дә катышмайсән»,— диделәр. Бөзәрҗөмһәр әйтте: «Вәзирләр — табиблардыр: авыру түгел кешегә дару бирмәйләр. Мин күрәмен ки, сезнең фикерегез растдыр, бу тәкъдирдә минем катышуымның хикмәте бер дә юкдыр»,— диде. Әй угыл, Бөзәрҗөмһәрдән сиңа тәрбия шулдыр ки, хәкимнәр булып хәкимнәр урынсыз йирдә кеше сүзенә катышмадылар. Кешенең сөйләшә торган сүзен кисеп сүз әйтмәк — начар холыкдыр. Әгәр кеше сүзенә катышмакчы булсаң, мәҗлесдәшләрең

сүздән туктаган арада сүзгә катышкайсән.

УНБЕРЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Искәндәр Румидан сорадылар: «Мәшрикъ вә мәгъриб илләрен ничек итеп алдың. Элкеге падишаһлар никадәр гаскәр вә акча, вә хәзинә түгеп тә алалмаганнар иде»,— диделәр. Искәндәр әйтте: «Һәр мәмләкәтне алдым, халкын рәнҗетмәдем. Вә элгәре падишаһларны изгелектән гайре нәрсә белән зекер кыйлмадым»,— диде. Әй угыл, имде күрдең, ниндәен тәрбияле кешеләр бар, имеш. Хилем вә йомшаклык белән бөтен мәмләкәтне яулап алалар; хилем вә йомшак сүзле булырга тиеш: гәрчә дошманың булса да, изгелектән гайре зекер кыйлмагайсән.

УНИКЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Олуглардан берәү бер падишаһтан сорады: «Фәлән дәрвиш хакында ни әйтәсән? Бәгъзеләр аны хурлыйлар»,— диде. Ул падишаһ әйтте: «Мин тышкы яктан караганда гаеп күрмәймен, әмма эче, күңеле — бил-

гесездер. Шуңа хөкем итә алмаймән», — диде. Әй угыл, фәкать үзеңнең шигең белән генә: «Бу кеше фәләндер», — дип, кеше өстенә гаеп исбат итмәк хатадыр. Моны явызлык диерләр, хәрам эшдер, моннан саклан.

УНӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Шәех Сәгъди әйткән икән: «Хаҗда Габделкадыйр Гилянины күрдем. Кәгъбәгә башын куеп яткан: «Әй ходаем, гафу кыл! Әгәр гафу итмәсәң, кыяматтә күзсез итеп кабе-ремнән кубар: изге кешеләр арасында оятка калганымны күрмәсәм иде!» — дип такмаклый икән. Әй угыл, дөньяда бер кечкенә генә гаебеңне дә кешеләр күзенә күрсәтергә ояласың. Кыяматтә, пәйгамбәрләр, изгеләр һәм бөтен дөнья халкы күз алдында гаепләреңне һәм гөнаһларыңны йөзеңә бәрсәләр, анда бит качарга урын булмаячак. Инде сиңа тәрбия булыр: ахирәттә йөзеңә чыгарлык гаепне эшләмә. Габделкадыйр Гиляни кебек изге кешеләр шул кадәр курыкса, сиңа, миңа — ни кала?! Иманлы булу фарыздыр.

УНДҮРТЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Изгеләрдән бер адәм бер падишаһны төшендә күрде — оҗмахта утырыр. Вә дәхи бер фәкыйрь суфыйны күрде — җәһәннәмдә газапта, имеш. Сорады: «Бу падишаһ бу дәрәҗәне ни белән тапты да, бу фәкыйрь суфый бу түбәнлеккә ни сәбәпле төште? Без моның хилафын уйлайдыр идек»,— диде. Әйттеләр: «Падишаһ — фәкыйрьләрне вә дәрвишләрне сәүгән өчен оҗмахлык булды. Әмма бу фәкыйрь — падишаһларга якынлыгы сәбәпле җәһәннәмлек булды»,— диделәр.

УНБИШЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Юнан вилаятендә бер кәрванны талап, хисапсыз малларны алып киттеләр. Сәүдәгәрләр бик еглаштылар, аллаһе тәгаләдән ярдәм теләделәр. Ни файда. Ул кәрван эчендә Локман хәким бар иде. Берәү әйтте: «Я хәким, ул угрыларга берничә хикмәт кәлимәләре әйтче, таки малларымызны кайтарып бирсеннәр»,— диделәр. Локман әйтте: «Аларга хикмәтнең тәэсире тимәс»,— диде. Ягъни кара

күңелгә хикмәт вә вәгазь әсәр итеб, ташка кадак кагып булмайдыр, диде...

УНАЛТЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Локман хәкимнән сорадылар: «Син әдәпне кемнән үгрәндең?» — диделәр. Локман әйтте: «Әдәпсезләрнең әдәпсезлеген күреп, үземә килешмәгән кебек булды да, һаман андаен фигыльләрдән саклана килдем, әдәпле булдым»,— диде. Әй угыл, гакыллы балага атлам саен гыйбрәтләр бар, вәгазьләр бар, мәгърифәт хасил итә күр.

УНҖИДЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Хикаять кыйлынмышдыр ки, бер дәрвиш кичендә бик күп тәгам ашап, сәхәргә кадәр бертуктаусыз намаз укый, имеш, диделәр. Моны бер гакыл иясе ишетеп әйтте: «Әгәр, бичара, ярты кадак икмәк

ашап ятып йокласа, күп артык булыр иде». Әй угыл, корсакны күп тутырмак файдага түгелдер.

УНСИГЕЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Шәех Сәгъди сөйләгән икән: бер сәфәремез вакытында, ялда, төн урталарында уянып китсәм, ни күзем белән күрим: бер юлдашыбыз, бер читтәрәк, җырлап-елап, шигырьләр әйтеп, күзен дә йоммастан төнне уздырды. «Бу ни хәл тагы?!» — дип сорадым. Әйтте: «Былбылларны күрдем: куактан куакка очып, аһ-зар кылалар. Киекләр — таулардан әрнүле авазлар салалар. Бакалар — суда иңриләр. Төрле җанварларның шау-шуыннан урманнар гөрләп тора. Шундый фикергә килдем: барлык җан иясләре, киекләр, кошлар, йокламастан зикер-тәсбих әйткән бер вакытта, минем изрәп йоклап ятуым аңкаулык булмасмы?» — диде.

УНТУГЫЗЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Бик озак заманнар бер урманда үлән вә яфрак белән тәрбияләнеп тереклек кыйл-

гучы бер дәрвиш бар иде. Бер падишаһ ул дәрвишкә хәлен белергә барды. Әйтте: «Я шәех, әгәр мәслихәт күрсәң, шәһәрдә тор, сәнең өчен урын хәзерләем, тыныч вә рәхәт гыйбадәт кыйлып ятыр идең»,— диде. Дәхи дә синең бәрәкәтле нәфесең белән файдаланыр идек. Вә һәм сәнең изге гамәлләреңә безләр дә иярер идек диде. Дәрвиш кабул итмәде. Дәүләтнең зур кешеләре падишаһка әйттеләр: «Мәслихәт шулдыр ки, берничә көннәргә ул дәрвишне шәһәргә китереп, бераз кунак итеп караек, кәефенә хуш килеп бәлки торырга да разый булыр»,— диделәр. Бәс, теге дәрвишне шәһәргә чакырып китерделәр, бер сарайда үзенә хас бер урын хәзерләделәр. Анда шундый гүзәл вә хозур ки, әгәр мәет керсә дә хәят табар. Падишаһ ул дәрвишнең хезмәтенә бер чибәр йөзле кәнизәк йибәрде, янә гүзәл сыйфат бер егет йибәрде. Аннан соң ул дәрвиш ләззәтле ризыкларны татып карый башлады. Ләтыйф вә йомшак киемнәрне кия башлады. Вә татлы эчемлекләр белән, вә хуш исле җимешләр белән тәрбияләнә баш-

лады. Вә кәнизәкнең гүзәллегенә тамаша кыйлып күз сала башлады. Бервакытны падишаһ ул дәрвишне күрмәгә карар кыйлды. Килеп күрде ки, дәрвишемез әлгәреге дәрвишлек сыйфатыннан чыкмыш; куллары агармыш, йөзләре кызармыш, үзе вә нәфесе симермеш — җефәк мендәрләргә таянмыш, ай йөзле бер кәнизәк хезмәтенә тормыш, тависдай бер егет баш очында җилпәзә тотмыш. Падишаһ хәйран булды. Әйтте: «Бу ике таифәне, ягъни голяманы вә дәрвишләрне мин дуст тотадыр идем»,— диде. Бер вәзир әйтте: «Әй падишаһым, голямага алтын бир, таки гайреләр һәм галим булырга җөрьәт итсеннәр. Дәрвишләргә шундаен нәрсә бир ки, урыннарында дәрвиш булып калсыннар»,— диде, ягъни ләззати дөньядан алар юнәлеш алмасыннар димәкдер.

ЕГЕРМЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Мисыр шәһәрендә ике әмирзадә бар иде. Берсе гыйлем үгрәнде, берсе мал җыйды, бай булды. Ул берсе голяма булды, бу бер-

се — финанс министры булды. Бәс, бу бай булганы галим булганына кимсетү күзе белән карар иде вә әйтер иде: «Мин солтанлыкка ирештем, син һаман бер ноктада торасән»,— диде. Галим әйтте: «И туганым, аллаһе тәгаләгә шөкер итмәк минем тарафымдадыр, чөнки мин пәйгамбәр мирасын таптым, әмма син фиргавен мирасын алдың»,— диде. Әй угыл, бу кыйссадан сиңа тәрбия шулдыр ки, канәгать кирәк. Гыйлем, әлбәттә, пәйгамбәр мирасыдыр.

ЕГЕРМЕ БЕРЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Гаҗәм падишаһларыннан бер падишаһ бер оста табибны пәйгамбәр галәйһиссәлам хезмәтенә йибәрде. Ул табиб ничә еллар гарәб илләрендә торды. Һичбер кеше моңар: «Миңа дәва кыйл»,— дип, янына килмәде. Бер көн ул табиб пәйгамбәр галәйһиссәлам янына килеп шикаять кыйлды. «Фәлән кадәр көннәр монда торамын, һичкем миңа илтифат кыйлган кеше юк»,— диде. Пәйгамбәр галәйһиссәлам әйтте: «Бу халыкның гадәтләре шулдыр ки: ашыйсылары кил-

ми торып — һич тәгам ашамаслар, вә тамаклары туймас борын тәгамнан кул тартырлар, ягъни тәгам туйганча ашамаслар»,— диде. Табиб әйтте: «Сыйхәтне булдырмак нәрсә шул лабаса»,— дип, йир үпте дә китте. Имде, әй угыл, бу хикәят тәрбиянне йиткердеме? Имде корсагың тулганча ашама, сыйхәттә булырсән, аз белән канәгать кыйл.

ЕГЕРМЕ ИКЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Бер адәм гомерендә ничә мәртәбә тәүбә кыйлды, һаман тәүбәсен сындырды. Аксакаллардан берәүгә моны шикаять кыйлды: «Тәүбәмне тота алмаймын, гаҗизмән»,— диде. Ул аксакал әйтте: «Мин шуйлә гөман кыйламын ки: син күп ашарга гадәтләнгәнсән, нәфесне җиңмәк бик читен эшдер. Син нәфесне тәрбия кыйлсаң, ул сине шуйлә зынҗырлар ки, бервакыт сине йыргар»,— диде. Бәс, әй угыл, нәфсең симергән саен, ул сине һәлакәткә тартыр. Дөньяда баһадир шул кешедер ки,— нәфесен җиңәр.

ЕГЕРМЕ ӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Ишеттем ки, бер фәкыйрь дәрвиш ачлык утына көйгән, бер-берсе өстенә җамаган кием кигән... Дустларыннан берсе әйтте: «Ник утырасән? Ошбу шәһәрдә фәлән кеше бар, мохтаҗларның хаҗәтен үтидер. Әгәр синең дә халеңне белсә, халеңә шәфкать кыйлыр иде»,— диде. Ул фәкыйрь әйтте: «Тик тор. Фәкыйрьлектә үлмәк, кешегә хаҗәт белән бармактан хәерлерәкдер»,— диде.

ЕГЕРМЕ ДҮРТЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Хорасан вилаятендә ике дәрвиш бар иде, бер-беренә юлдаш булып сәфәргә чыктылар. Бере бик зәгыйфь иде, руза тотып ике көнгә бер мәртәбә авыз ачар иде. Бере куәтле иде, көн дә өч мәртәбә тәгам ашар иде. Бер шәһәргә керделәр. Ул шәһәрдә боларны, сез шымчыларсыздыр дип, тотып хакимнәренә илттеләр, бер ханәгә яптылар. Ике җомга тикшергәннән соң белделәр ки, гөнаһсыз адәмнәр, имеш. Чыкарып йибәрергә әмер булды. Зинданханәнең ишеген ачып керделәр, күрделәр ки, куәт-

ле дигәне җан тәслим кыйлмыш. Зәгыйфьне карадылар, зәгыйфь дигәне — җанын сәламәт асрамыш. Моңар бик гаҗәпкә калдылар. Бер хәким әйтте: «Әгәр моның хилафы вакыйг булган булса, гаҗәп булыр иде. Чөнки ул берсе — күп ашаучы икән, озак ачлыкка тәкать тота алмаган, үлгән. Әмма икенчесе — бер сакланучан адәм, имеш, үзен саклаган вә сабыр кыйлган, сәламәт калган,— диде. Әй угыл, нәфесен бик тәрбия кыйлган кеше катылыкка чыдамыйдыр.

ЕГЕРМЕ БИШЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Хәкимнәрдән бер адәм үзенең углын күп ашаудан тыйды. Әйтте: «Әй угыл, күп ашау кешене сырхау итәдер, күп ашама»,— диде. Углы әйтте: «Әй ата, ачлык кешене үтерәдер, фәлән кеше ач үлгән диләр, күп ашап үлде дигәнне ишеткәнем юк». Атасы әйтте: «Алай да, углым, үлчәү белән ашамак кирәк. Күп ашау адәмне үтермәсә дә, күп яхшылык та күрмәйдер. Вә исраф буладыр, исраф хәрамдыр»,— диде. Бу кыйссадан сиңа бер тәрбия хасил булсын ки, китап әйткән сүзне күңелеңә сеңдер.

ЕГЕРМЕ АЛТЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Бер фәкыйрь бервакытны бик мохтаҗ булып калды. Дустларыннан берсе әйтте: «Фәлән кеше бик бай вә нигъмәт иясе адәмдер, әгәр синең мохтаҗ икәнеңне белсә, шаять шәфкать кыйлыр»,— диде.

Бу фәкыйрь әйтте: «Бәлки шулай булыр иде, әмма мин аны белмәймен»,— диде. Ул кеше әйтте: «Әйдә, мин үзем күрсәтәем аны сиңа»,— диде. Бергә бардылар. Бу фәкыйрь, барып йиткәч, ишегалдында бераүне күрде: иреннәре салынган, күңелсез вә хафа утырыр. Бу фәкыйрь бер сүз әйтмәенчә кайтып китте...

ЕГЕРМЕ ҖИДЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Муса галәйһиссәлам бер фәкыйрьне күрде: ялангач, киеме юклыктан, комга күмелеп яткан. Фәкыйрь әйтте: «Йа, Муса, дога кыл — аллаһ тәгалә миңа байлык бирсен, бу фәкыйрьлегемә чыдарлыгым калмады»,— диде. Муса галәйһиссәлам дога кыйлды. Аз вакыт эчендә аллаһ тәгалә теге фәкыйрьне бай итте.

Беркадәр вакыт үткәч, Муса галәйһиссәлам аның белән тагын очрашты. Бер җирдә күп халык тупланган, шаугөр килә. Муса галәйһиссәлам сорады: «Бу ни тавыш, ни хәл булды?» Әйттеләр: «Бу — фәлән кеше, күп эчеп исергән дә, сугышып, бер кешене үтергән.

Аны, хөкем итеп, җәза мәйданына алып баралар». Муса галәйһиссәлам аллаһ тәгаләнең хикмәтләренә хәйран калды. «Кара инде, уйламый дога кылганмын»,— дип үкенде, тәүбә итте.

ЕГЕРМЕ СИГЕЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ.

Шәех Сәгъди хикаять кыйлмыщдыр хис «Замананың үзгәрүеннән һәнүз еглаганым вә шикаять кыйлганым юк иде. Мәгәр бервакытны аягыма кияргә юк иде, аякларым ялангач, Күфә мәсҗеденә килдем. Бер аяксызны күрдем, вә аллаһе тәгаләгә шөкер вә сәна кыйлдым, вә аягым ялангачлыгына сабыр кыйлдым»,— диде. Имде, әй угыл, бу кыйссадан сиңа бераз тәрбия бирәем.

ЕГЕРМЕ ТУГЫЗЫНЧЫ ТӘРБИЯ.

Бер көчсез, зәгыйфь балыкчының кармагына бик зур балык эләкте. Балыкчы ул балыкны тартып чыгара алмады: куәте җитмәде. Балык кармакны өзеп качты. Башка балыкчылар, моны күреп, әрләделәр һәм шелтәләделәр: «Һи, ачык авыз, кармагыңа эләккән шундый ба-

лыкны ычкындырдың!» — диделәр. Балыкчы әйтте: «Әй, егетләр, миңа насыйб булмаган булгач, мин нишли алам? Һәм балыкның да көне бетмәгән»,— диде.

Балыкчы — насыйб булмаган балыкны тоталмый.

Балыкның әҗәле җитмәсә, кармакка эләкми.

Шулай инде, халык арасында гел фәкыйрь шелтәгә тарый.

УТЫЗЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Бер сәүдәгәр үзенең сәүдәсендә мең алтын зарар итте вә углына әйтте: «Әй угыл, бу серне кешегә әйтергә кирәкмәс»,— диде. Углы әйтте: «Әй ата, фәрман сәнеңдер. Вә ләкин бу серне яшерүдән безгә ни файда булыр?» Атасы әйтте: «Таки ике кайгы булмасын дип әйтәмен ки, бер кайгы — хәзинәмез кимүе, икенче кайгы — күршеләремезнең шәматәсе»,— диде. Әй угыл, шәматә дигән нәрсә мәзмүм холыкдыр, шәматәдән саклан, ягъни берәүнең кайгысын яки зарарын күреп, яки ишетеп, сәвенмәкне шәматә диерләр.

УТЫЗ БЕРЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Гакыл иясе вә фазыйләтле бер егет бар иде. Әмма ничә мәртәбә галимнәр вә акылияләре арасында утырыр, бер сүз сөйләмәс иде. Атасы әйтте: «Әй углым, белгәнеңне ник сөйләмәйсән?» — диде.

Углы әйтте: «Куркамын ки, әгәр белгәнемне кешегә белдерсәм, галим икән дип, минем белмәгән нәрсәмне сорарлар да оятлы булырмын»,— диде. Әй угыл, бу хикаятьтән сиңа файда шулдыр ки, бернәрсәне тәмам нигезенә төшенеп белмәсәң, телеңә китермә.

УТЫЗ ӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Бер падишаһ үзенең углын остазга гыйлем укымага бирде. Остаз күп иҗтиһад белән падишаһның углына тәгълим бирде, вә яман нәрсәләрдән тыйды, вә кайчак кыйнады. Бу бала, тәкатьсезлегеннән, атасына кайтып шикаять кыйлды, тәнен ачып күрсәтте. Атасы моңар хафаланып остазны чакыртты, әйтте: «Әй остаз, гавам балаларын бу кадәр җәфа кыйлмайсаң икән, безнең баламызга бу кадәр җәфа вә җәбер күрсәтәсән, ни сәбәпдер?» — диде. Остаз әйтте: «Әй падишаһ, аның өчен ки, гавам балаларына игътибар юкдыр; әмма падишаһ балалары җәфа ни нәрсә, җәбер ни нәрсә икәнен белеп үссеннәр. Таки падишаһ булганнан соң, җәбер вә золым ни икәнен

белеп, саклансын. Әгәр падишаһтан вә падишаһ балаларыннан җәбер вә золым башланса, илдән илгә йөртерләр». Вә олуг кешеләрнең вә байларның балалары, тәрбия вә дә ки тәртип бирүдә гавам балаларыннан артыграк карарга тиеш, ягъни узындырмаенча, тыгызрак тотып тәрбия кыйлырга тиеш, бай дип, иркенлек кыйлырга ярамый.

УТЫЗ ДҮРТЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, балаларга тәгълим бирсәң, кечерәк вакытта бик иҗтиһад кыйл, «Әл-гыйльме фи с-сәгъри кә нәкаши фи л-хәҗәри» мазмунынча * чыбыкны нечкәрәк чагында бөгү уңайракка киләдер. Кечерәк вакытта күп фәннәргә төшендермәк кирәк, математиканы аз-аз белдермәк тиеш. Әмма бу балаларга сабак укыту хосусында сиңа яхшырак тәрбия бирәсем бар.

УТЫЗ БИШЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Бер падишаһ углын бер остазга бирде, әйт-

* «Яшь чакта алган гыйлем ташка чокып ясалган бизәккә охшаш» мәгънәсендә.

те: «Әй остаз, бу бала сәнеңдер, үз низамыңча яхшы тәгълим биргәйсән»,— диде. Бәс, остаз бу падишаһ баласына башка балалар белән бер дәрәҗәдә белем бирде. Ләкин падишаһ баласы гавам балалары йиткән дәрәҗәгә йитмәде. Бәс, падишаһ шелтәләмәкче булды. Остаз әйтте: «Әй падишаһ, тәрбия бердер, ләкин сәләтлелек башкадыр»,— диде. Бәс, әй угыл, гавам балалары күбрәк бай балаларыннан өлгеррәк вә зирәгрәккә киләдер. Мән сәңа шуның өчен әйтәмен, бай балаларына артыграк иҗтиһад сарыф кыйлмак кирәк, алар бик иркә булалар.

УТЫЗ АЛТЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Бер гарәп үзенең углына әйтте: «Бак, угыл, кыямәт көнендә синнән: «Син кем углы?» — дип сорамаслар, бәлки: «Ни гамәл китердең?» — дип сорарлар»,— диде.

УТЫЗ ҖИДЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Шәех Сәгъди риваять кыйлмышдыр ки, бер фәкыйрь адәм бар иде, гомерендә бала

күрмәде, аллаһе тәгаләдән сорады: «Әгәр углым булса, ошбу өстемдәге киемемнән башка, милкемдә нәрсә юктыр, аны сатып фәкыйрь-фокарага өләшер идем»,— дип нәзер кыйлды. Бәс, аллаһе тәгалә аңа бер угыл рузи кыйлды. Бик шатланып, әйткән нәзерне тотты, фәкыйрьләргә хәер кыйлды. Берничә елдан, янә Шам сәфәреннән кайтканда, юлым шул шәһәргә тугры килеп, ул кешене сораштым. Әйттеләр, зиндандадыр. «Ни сәбәпле зинданга төште?» — дип сорадым. «Углы бер вакытны хәмер эчеп сугышып, бер адәмне үтергән иде, һәм шәһәрдән качкан иде. Углын тапмагач, углы урынына атасын зинданга салдылар». Әй угыл, ошбу заманамызда да моңар охшашлы вакыйгалар бардыр ки, ниндәен байлар бар, балалары яшь вә кечкенә заманда, кырык-илле мең, йөз мең белән сәүдә кыйлгучылар. Балалары үсеп йиткәч, фәкыйрь вә мохтаҗлыкка калалар. Ул ниндәндер? Әлбәттә, кечкенә вакытта балаларын яхшы тәрбия кыйла белмәгәнлектәндер.

УТЫЗ СИГЕЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Бер олуг галим әйтте: «Һәрбер дошман, аңа яхшылык иткән саен, дошманлыгын киметә. Тик нәфесе генә, үзенең таләбен канәгатьләндергән саен, сиңа каныга төшә».

3*

УТЫЗ ТУГЫЗЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Хикмәт мал дигән нәрсә — гомерне тынычлык белән кичермәк өчендер; түгелдер ки, фәкать мал җыймак өчен. Бер гакыл иясеннән сорадылар. «Изге бәхетле кемдер, дәхи явыз бәхетле кемдер?» — диделәр. Ул кеше әйтте: «Изге бәхетлелекнең галәмәте шулдыр ки, дөньяда сакланучан булыр, ахирәтне онытмас, гыйбадәтчән булыр... аз сүзле булыр... хәрамнан сакланыр, изгеләргә мәхәббәт итәр, кече күңелле булыр, җумарт булыр, шәфкатьле булыр. Әмма явыз бәхетле шулдыр ки, мал җыярга хирыс булыр, нәфесенә иярер, күп сөйләшер... явызларны яратып, явыз холыклы булыр, хәйләкәр булыр, шәфкатьсез булыр, саран булыр, үлемне онытыр. Әй угыл, бу урында сәңа яхшы бер тәрбия бардыр ки, изге бәхетле бул, явыз бәхеттән саклан, монда сиңа изге бәхет галәмәтләрен санап китерүдән максуд, сине изге бәхетле кыйлмакдыр.

КЫРЫГЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Муса галәйһиссәлам Карунга мондый нәсихәт бир-

де: «Аллаһ тәгалә сиңа ихсан кылды — сине бай итте. Инде син дә ихсан һәм изгелек кыл»,— диде. Карун Мусаның сүзен тыңламады. Малы-мөлкәте белән аны җир йотты. Әй угыл, берәү сиңа изге нәсихәт кылса, җаның-тәнең белән аны тыңла — ул өйрәткәнчә гамәл кыл.

КЫРЫК БЕРЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, ике төрле таифә бардыр ки, файдасызга вә мәгънәсезгә зәхмәт чигәрләр. Бере шулдыр ки, акча вә мал җыяр, үзе файдаланмас. Янә бере шул галимдер ки, гыйлем үгрәнде, гамәл кыйлмады. Бу ике таифә җөмләсеннән була күрмә, әй угыл.

КЫРЫК ИКЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Һәрбер сереңне дустыңа әйтмә, чөнки кайдан беләсең, бервакытны дошман булып китәр. Дошманыңа, кулыңнан килсә, зарар итмә, бәлки бервакытны үзеңә дус булыр. Дустыңның дустына да ышаныч юк, аң бул. Әмма ике дошман арасында сүз сөйләсәң, белеп сөйлә: әгәр дуслансалар, үзеңә оят килмәсен.

КЫРЫК ӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Дустың белән сөйләшкәндә акрын сөйләш, сөйләшкән сүзең дошманыңа ирешмәсен. Хәтта бер дивар янында сөйләсәң дә, гакыл белән сөйләш, таки дивар артында колак булмасын. Әмма дошманның нәсихәтен кабул итмәк хатадыр. Ләкин ишетмәкнең гаебе юк, чөнки гыйбрәт алып гамәл кыйлгайсән.

КЫРЫК ДҮРТЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Куәте барында изге гамәл кыйлмаган кеше зәгыйфь вакытында катылык күрер.

КЫРЫК БИШЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, йиде төрле кешегә киңәш итмә. Әүвәл, надан кешегә киңәш итмә, чөнки надан кеше, үзенең наданлыгына булышып, сине азгынлык юлына салыр. Икенче, дошманыңа киңәш итмә, чөнки дошман кеше сине һәлакәткә тартыр. Өченче, хасидкә вә көнче кешегә киңәш итмә, чөнки көнче кеше синең нигъмәтеңә зыян килүен теләр. Дүртенче, икейөзле кешегә киңәш итмә. Чөнки ул кеше һәркайчан адәмнең ризалы-

гын гына карап торыр. Бишенче, куркак кешегә киңәш итмә, чөнки куркак кеше сиңа һичбер мәслихәт бирергә җөрьәт кыйлмас. Алтынчы, саран кешегә киңәш итмә, чөнки саран кеше мал җыярга хирысдыр, анда дөрес киңәш юктыр. Йиденче, малга комсыз кешегә киңәш итмә, чөнки нәфес арзуына ияргән кеше нәфесенә каршылык кыйла алмас.

КЫРЫК АЛТЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Халыкка икмәк-тоз күрсәтмәгән кешенең үлгәч тә исемен телгә алмаслар. Тереклеге белән сөендермәгән кешенең үлеменә дә бик кайгырмаслар.

КЫРЫК СИГЕЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, үзеңнең сихәтеңә вә үткән көннең сәламәтлегенә масаеп вә алданма. Чөнки гомереңнең вакыты аздыр, даимән сихәттә булмакың бар. Бәс, сихәтнең кадерен бел, үзеңне хайван дәрәҗәсеннән чыгар. Ләкин сихәтлекне саклау шартлары күпдер.

КЫРЫК ТУГЫЗЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Әй угыл, сачкәнеңне урырсың, кыйлганыңны күрерсең, ягъни изге эш кыйлсаң, изге җәза алырсың вә явыз эш кыйлсаң, михнәткә вә газапка лаек булырсың.

ИЛЛЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, саран кеше фәкать үз малының каравылчысыдыр вә варисларының хәзинәчеседер, ягъни үзенең малына бары каравыл тора вә варисларына тапшырмак өчен бары вакытын көтәдер. Бу хикмәтләрнең гарәпчәсе «Фәвакиһелҗөләса» * дә.

---

* Каюм Насыйриның шундый исемдәге китабы бар.

ИЛЛЕ БЕРЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, әхлакы яман кешегә вә явыз холыклы кемсәнәгә күркәм фигылең вә изге холыкларыңны күрсәтмәк белән вәгазь вә нәсихәт кыйл, телең белән нәсихәт кыйлганчы фигылең белән нәсихәт кыйл димәкдер. Шаять ки, бу сүзне бәян кыйлмасам да фәһем итсәң кирәк.

ИЛЛЕ ИКЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, яхшылыкның кадерен белмәгән кешедән ерак булган яхшы. Берәүгә бер яхшылыгың тисә — сөйләп йөрмә, берәүдән яхшылык күрсәң — фаш кыйл, онытма.

ИЛЛЕ ӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, һәрникадәр җисмеңдә сихәт вә затыңда яшьлек вә егетлек булса да тәүбәсез вә васыятьсез ятып йоклама. Адәмнең әҗәле күз белән каш арасындадыр.

ИЛЛЕ ДҮРТЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, күршеләрен игътибарсыз вә ихтирамсыз тоткан кеше газиз вә хөрмәтле

була алмас. Вә карендәшләрен мәхрүм куйган кеше — малының рәхәтен табалмас. Саф күңелле вә күркәм фигыльле булган кешене олылау вә ихтирам кыйлмак зарурдыр.

ИЛЛЕ БИШЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, бер кеше сине явыз холкы белән рәнҗетсә, әчкерсезлегең белән аңа вәгазь кыйл, ягъни аннан ачу алаем дип мәшәкать чикмә. Егетлек вә кешелеклелекнең тәмамендәндер ки, һәрни җәһәттән булса да, гайреләрдә булган хакыңны оныткайсән. Гайренең синдә булган хакын хәтереңдә тоткайсән, моны егетлек диерләр. Үч алырга вә җәза бирергә көч житә торып гафу белән мөгамәлә кыйлмак барча изге холыкларның күркәмерәгедер.

ИЛЛЕ АЛТЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Берәүнең мохтаҗ икәнен беләсән икән, вә һәм, миннән хаҗәт теләр, дигән уең бар икән, үзе сорамас борын тизрәк бирә күр.

ИЛЛЕ ҖИДЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй, угыл, берәүгә иткән игелегең вә ярдәмеңне вә аңар иткән яхшылыкыңны әйтеп, «Мин сиңа фәлән яхшылыклар кыйлдым»,— дип сөйләп йөрсәң, адәм тарафыннан рәхмәт вә аллаһе тәгалә тарафыннан савап өмид итмә. Син исенә төшермәсәң дә, ул кеше үзе дә белә.

ИЛЛЕ СИГЕЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, тар холыклы кешенең ризкы да тар була, имеш. Киң холыклы вә сабырлы булырга тырыш. Тугры сүзле кешенең матурлыгы артык булыр, нитәкки сүзендә вә фигылендә тугры кешегә халык: «Һай, матур кеше икән»,— дип мәхәббәт итәдер.

ИЛЛЕ ТУГЫЗЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Хәерле мал шулдыр: хәләлдән килер; изге юлга сарыф кылыныр. Хәерсез мал шулдыр: хәрәмнән килеп, начарлык һәм әшәкелекләр юлына сарыф кылыныр. Әй угыл, игелеклелек юлында хәләл кәсептән хасыйл булган малны хәрәмгә

сарыф кылырга ярамый. Һәм аны хәрәмгә сарыф кылырга Аллаһ тәгалә ирек бирми. Хәләлдән килгән акча һич тә хәрәмгә китмәс. Иясе андый малның игелеген үзе күрер, ул кеше үлгәнче бу байлыгыннан аерылмас. Ә хәрәмнән килгән мал исә иясенә йокмый. Ул — хәрәмнән килгән һәм тагын хәрәмгә китеп бетәдер; китә башласа, иясе аны туктата алмыйдыр, тиз вакыт эчендә мохтаҗга каладыр.

АЛТМЫШЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Әй угыл, белеп тор ки, сиңа изгелек кыйлган кешегә яманлык кыйлма, вә сиңа нигъмәт биргән кешене хурлама вә кимсетүле караш белән карама, залимлыгы күп булган кеше тиз һәлак буладыр, вә һәм дошманнары күп буладыр. Залимлыктан зиядә сакланмак кирәк.

АЛТМЫШ БЕРЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Залимнарга өстенлек вә ярдәм биргүче кеше — залимнарның берседер вә адәмиләрнең явызрагыдыр. Әмма, әй угыл, залимлык дигән нәрсә акча вә гайре

нәрсә хакында гына түгел, бәлки сүздә вә фигыльдә һәм залимлык буладыр.

АЛТМЫШ ИКЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Халык арасында берәүне вәгазь вә нәсихәт кыйлмак — аның башына сукмак кебекдер. Һичшиксез, ул кеше сиңа дошман булды. Ул синең нәсихәтеңне тоту кая, хәтта синең һәлакеңә юл эзләр. Халыкка сыпыйлыгыңны (суфыйлыгыңны) күрсәткән булып, булыр-булмас йирдә нәсихәт кыйлган булып маташма.

АЛТМЫШ ӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, карендәшләрчә аралаш, ятларча мөгамәлә кыйл. Ягъни алышта-бирештә: «Бу — карендәш кеше»,— дип өстенлек кыйлма. Вә дәхи алышта-бирештә: «Мин карендәш кеше ләбаса, азрак өстенлек кыйл»,— димә. Чөнки мал башка, карендәшлек башка, бу хосуста яклашу ачу тотуга вә дошманлыкка сәбәпче буладыр. Әгәр яклау кыйлышмак кирәк булганда да сәүдәләшү тәмам булгач кыйлмак тиеш.

АЛТМЫШ ДҮРТЕНЧЕ ТӘРБИЯ.

Тел җәрәхәте кылыч җәрәхәтеннән ачырактыр вә яманрактыр, ягъни телдән әйтелгән ачы вә кабахәт сүзләрнең адәмгә әсәре тәненне пычкы белән кискәннән дә ачыракдыр. Әй угыл, һичбер

кешегә телең белән җәрәхәт салма, ягъни яман сүз әйтмә. Адәмнең җанына тия торган сүз әйтмә. Әмма бер сүзне син кулай хисаплап әйтерсән дә, кешенең күңеленә бик каты тияр. Әй угыл, каты сүзле булма. Изге холык белән вә йомшаклык белән татлы сүзләр сөйләшмәк ризыкның ачкычыдыр, димешләр. Яхшы вә йомшак сүзгә адәмнең күңеле эреп китәдер. Кешегә ашыгып сүз әйтсәң вә ашыгып җавап бирсәң, һичбер хата сүз садир булмаенча булмас.

АЛТМЫШ БИШЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Һәр эшнең ахырын фикер кыйлып вә уйлап эш кыйлган кеше бәла вә кайгыдан имин булыр, вә сәламәт калыр. Уйламаенча, ашыгып эш кыйлган кеше һичбер тәүбә вә үкенеч тартмай калмас.

АЛТМЫШ АЛТЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Әй угыл, бер йиргә керсәң, әүвәл ничек итеп чыгасыңны уйламак кирәк... Бер ишекне ачсаң, ничек итеп ябармын дип

уйламак кирәк. Ягъни бурычка керсәң, ничек итеп түләрмен дип, әүвәл түләвеңне искә төшер. Вә дәхи бер эшкә керешсәң, ничек итеп тәмам кыйлырмын дип, тәмам кыйласыңны искә төшер.

АЛТМЫШ ҖИДЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Ялганчылык белән аты чыккан кеше һәрникадәр тугры сүз әйтсә дә, ышандырмайдыр. Бер мәртәбә ялганчылыгың сизелсә, чын сүзеңә дә ышанмас булырлар...

АЛТМЫШ СИГЕЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әгәр вак вә түбән җанлы кемсәнәләр вә наданнар олуглар дәрәҗәсенә ирешсәләр, олуглар вә кешелекле адәмнәр һәлак дәрәҗәсенә төшәрләр, ягъни яхшы күңелле адәмнәрнең кадере калмас. Әй угыл, яман холыклы вә тар холыклы кемсәнәләрдән кач вә ерак кит, күркәм холыклы кемсәнәләрдән аерылма вә әхлакы күркәм белән тиңдәш бул.

АЛТМЫШ ТУГЫЗЫНЧЫ ТӘРБИЯ.

Әй угыл, әйткән сүз аткан ук кебекдер, һәрбер сүзне уйлап сөйләшергә кирәк, авызыңнан чыккан кире кайтмас. Гөнаһлы була торып та, тәүбәгә ашыкмаган кеше — гөнаһысы кечкенә булса да зурга әйләнәдер.

ҖИТМЕШЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Акыл белән тотсаң вә сарыф кыйлсаң, аз нәрсә дә бәрәкәтле буладыр, вә уйламаенча тотып исраф кыйлсаң, күп нәрсә дә йитмәйдер... Әй угыл, гакыллы кеше шулдыр ки, кулындагын саклар, бу көнге эшен иртәгә калдырмас.

ҖИТМЕШ БЕРЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Гыйззәтлелек вә олуглык — зур тырышлык беләндер, чергүче туфрак белән иңмәсдер, ягъни озын буй вә олуг сакал, вә җуан корсак белән түгелдер. Болар барысы да череп туфрак буласы нәрсәдер, олуглыкка илтә торган нәрсә түгелдер. Зур тырышлыктан вә күркәм әхлактан ялангач булып та, буй белән вә җәмал белән, вә кыяфәт белән олуглыкны эстәмәк — гаять ахмаклыктыр. Вә дәхи олуглык вә игелеклелек дигән нәрсә гыйлем вә әдәп беләндер вә күркәм әхлак беләндер. Юк исә, кул өстендә яхшы атлар юргалату бер дә олуглыкка вә хөрмәткә илтмәйдер. Әй угыл, адәм булаем дисәң, мондаен юк эшләргә ихлас куйма.

ҖИТМЕШ ИКЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Гакыл ияләре белән вә гыйлем әһле белән аралашу вә сер кыйлмак күңелләрне тергезер. Вә гыйлем вә мәгърифәт әһле белән сер кыйлмак ислемай сатучылар янында тормак белән бәрабәрдер ки, гәрчә сиңа ул ислемай бирмәсә дә, хуш

исе борыныңа керәдер. Наданнар вә явызлар белән сер кыйлмак — тимерчеләр янында тормак белән бәрабәрдер: очкыннары сиңа килеп сачрар, шулай ук наданның наданлыгы әсәр итәдер...

ҖИТМЕШ ӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, кешенең эшендә яки сүзендә хата күрсәң: «Һай хата кыйлдың, болай кирәк»,— дип хатасын төзәтмә, чөнки синнән гыйлем һәм алыр, сине дошман һәм тотар. Бу эш үз башыма күп килгәне бар, вә ничә мәртәбә кешенең хатасын үгрәтеп үкенгәнем бар.

ҖИТМЕШ ДҮРТЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Адәмнең табигате шуйләдер ки, мәнфәгатен күргән кешегә мәхәббәт итәр, вә зарарын күргән кешегә рәнҗер. Әй угыл, кешегә мәнфәгать итәргә кулыңнан килмәй икән, бары зарарыңны ирешдермә. Ачык йөзле, татлы сүзле бул, дустың күп булыр.

ҖИТМЕШ БИШЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, мал табуның юллары бик күптер. Нинди генә юл булмасын, малны хәләлдән табу фарыздыр. Хәләлдән килгән мал — тотрыклы буладыр. Хәрам мал исә адәмгә йокмыйдыр; тиз

кулыңнан китәр, җаваплылыгы һәм авырлыклары гына сиңа калыр. Әмма хәләлдән килгән малыңны саклап тот, хәрәм җиргә сарыф итмә. Малны саклау — малны табу һәм җыюдан авыррак. Саклап тота белмәгәннәре сәбәпле никадәр байлар малсыз калдылар.

ҖИТМЕШ АЛТЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Әй угыл, малның килүенә карап байлыгыңны тот, килүенә караганда чыгымнарың кимрәк булсын, дөньяда һич мохтаҗ булмассән. Һәр көн күпме-азмы чыгымнарыңнан артканы сәрмаяңа кушылсын, дәүләтең һаман артыр. Имде малың күп булган тәкъдирдә, фәкыйрь вакытыңны онытма, нитәкки фәкыйрь вакытында: «Бу нәрсә бу көнгә йитсен»,— дип сарыф кыйладыр идең, бай булгач, шулай ук хисап белән тот. Чыгымнарын үлчәү белән тоткан кеше мохтаҗ булмайдыр.

ҖИТМЕШ ҖИДЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Вә әгәр бер дустың яки карендәшең малын яки хезмәтен сиңа тапшырса вә әманәт

итсә, үз малың кебек итеп сакла, вә үз хезмәтең кебек итеп башкар. Ул сәбәпле Аллаһ тәгалә синең малыңа бәрәкәт бирер, вә халык арасында әманәткә тугры булып мәшһүр булырсән. Әмма, әй угыл, малыңнан бер нәрсәне бер кешегә әманәт куяем дисәң, исраф итүче адәмгә әманәт куйма. Дәхи комарбазга, ягъни отыш уен уйнаучы кешегә вә хәмер эчкүчегә әманәт куйма.

ҖИТМЕШ СИГЕЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Вә дәхи, әй угыл, бурыч итәргә һәвәс итмә. Вә файда белән алма, вә заклад биреп акча алма. Чөнки бу эшләр адәмне хурлыкка төшерер. Чөнки кемгә бурычлы булсаң, аңар кол булырсән. Вә дәхи кешегә бурычка акча бирмә, хосусан дустыңа бирмә. Чөнки дустың вакытында үзе белеп бирмәсә, сорамак туры килер, сорасаң рәнҗер, араңызда дуслык бетәр. Дустыңны дошман итмәк җаһиллар эшедер.

ҖИТМЕШ ТУГЫЗЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Әй угыл, әгәр бер кеше сиңа әманәт

куерга теләсә, кабул итмә, үзеңә бәла йөкләмә. Чөнки әманәт саклау — бер бәладер, өч хәвефле ягы бар. Берсе — әманәт нәрсәне үз малларыңнан артыграк саклап интегәсең һәм хуҗасына кайтарып бирәсең. Ул сине комсыз кешегә әйләндереп, алмадым дип баш тартырга мәҗбүр итүе мөмкин. Яки, ул югалып, авыр хәлдә һәм оятка калырсың. Каза күрдем, югалды дисәң дә ышанмаслар. Әйе, әманәт саклаулары — җиңел эш түгел. Әгәр дә инде, әманәтне кабул иттең исә, яхшы сакла һәм хыянәт итмә. Әгәр берәү үзеңә сатарга бирәр нәрсә әманәт куйса, сатуың белән, тоткарланусыз, акчасын иясенә тапшыр. Әгәр моны үти алмыйсың икән, әманәт итеп алма; яки саткач, фәләнчә вакыттан соң акча ал.

СИКСӘНЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Һөнәрле кол үлмәс. Әй угыл, һөнәрең кайсы булса да, үзең яхшы булсаң, акча китерәдер. Әмма һөнәрләрнең яхшысы, әгәр дә азрак сәрмәяң (акчаң) булса, сәүдә кыйлмак яхшы кәсепдер. Ләкин хәләл сәүдә кыйлмак бик читен эшдер. Әмма

ижтиһад кыйл, әй угыл, хәләлдән сату ит. Хәләл сәүдә белән хасил иткән бер тиенең ун тиен хәрамыңны бәреп җыгар. Сәүдә малы алсаң, малның яхшысын ал, чөнки яхшы нәрсәдән файда өмиде бар, начар нәрсәң сатылмый калса, зарар булыр.

СИКСӘН БЕРЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Һәм тагын, әй угыл, адәм һәм хайван ризыгы булган нәрсә белән сату-алу итмә. Ягъни икмәкне, ашлыкны арзан вакытта сатып алып, кыйммәтләнгәч, юклык һәм ачлык вакытында, кыйммәтләнгәч сатармын дип җыеп саклау харам. Моны — спекуляция диләр. Һәм тагын, әй угыл, сату-алу эшендә ялган сөйләмә, ант итмә. Сатуны-алуны җиңелләштер. Әмма башка кешегә шәрик булып сәүдә итүдән саклан: дөньяда гадел кеше бик аз, ызгыштан башың чыкмас. Сынамаган, тәҗрибә кылмаган мал белән сату итмә; үзеңнең өйрәнгән сәүдәңне ташлама.

СИКСӘН ИКЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, «Гәдүүе гакыйл хәер мин садыйки җаһийи»*. Ахмак вә надан адәм дуслыкка вә дошманлыкка һәм ярамас. Вә һөнәрсез кеше дуслыкка ярамас. Саклан шул кешедән ки, үзе бернәрсә белмәс, үзен галим вә белекле санар. Бер эшне бер мәртәбә эшләп тугры килмәсә, икенче мәртәбә ул эшкә тотынма, вә кулыңнан килмәгән эшкә тотынма.

СИКСӘН ӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, гәрчә тугры сөйләмәк ачыдыр, әмма тугры сөйлә. Әгәр дошман серемне белмәсен дисәң, дустыңа да сереңне әйтмә, таки дошманыңа барып әйтмәсен. Олугларны олуг ит, кечеләргә шәфкатьле бул. Надан вә һөнәрсез кешеләрне терәккә сайма, мәет дип бел. Бер эшне ике мәртәбә эшләмә.

СИКСӘН ДҮРТЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Эшлексез кешенең икмәгән ашаудан ач

* «Акыллы дошман надан дустан яхшырак» мәгънәсендә.

тормак артыкдыр. Сынамаган вә тәҗрибә кыйлмаган кешегә таянма, мең төрле түбәнчелекләр кыйлса да. Үзеңнән түбән дәрәҗәдәгеләргә мохтаҗ булудан бик саклан ки, моннан кыен эш юкдыр. Бурычтан бик саклан, әй угыл, кешегә бурычлы булдың, аңа кол булдың.

СИКСӘН БИШЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, угырланган нәрсәне алмактан бик саклана күр. Кирәк үзең угырла, кирәк белә торып угырлаган нәрсәне ал, икесе бәрабәрдер. Аңсыздан угырланган нәрсә кулыңа керсә, үзеңдә калдырма, иясенә тапшыра күр.

СИКСӘН АЛТЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Әмма, әй угыл, тышыннан дуслык күрсәтеп, эчендә дошманлык вә хөсед яшереп йөргән кешедән бик саклан. Бу заманның дусларына да ышанма. Берәү сине алдыңда мактаса, әлбәттә, белгел ки, һичшиксез, сине артыңда яманлый торгандыр. Тәҗрибә кыйлмый торып алданма.

СИКСӘН ҖИДЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, яхшы сүз белән усалны юлга салырмын димә. Ахмак үз-үзенә кыйлган кадәр зарарны гакыллы адәм дошманына да кыйлмас. Әгәр, әй угыл, сине алдыңда мактасалар вә яхшылыгың өчен

сиңа рәхмәт кыйлсалар: «Һай рәхмәт, мине мактайсыз икән ләбаса»,— димә, эчеңнән тын. Әгәр дусларым күп булсын дисәң, кеше эшенә катышма вә һичкемгә бәйләнмә — һәммә халык сиңа дус булыр.

СИКСӘН СИГЕЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, кулга керүе мөмкин булмаган нәрсәне өмид итмә. Гамәлең микъдарынча гына өмид ит. Мәсәлән, ун тиенлек гамәл кыйлып, ун сум өмид итәргә урын юк. Сынамаган вә тәҗрибә кыйлмаган эшеңә тотынма. Һаман үзеңнең белгән эшеңне эшлә.

СИКСӘН ТУГЫЗЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Әй угыл, кешенең күңеленә хилаф килә торган сүзне телеңә китермә. Бер сүзне син пәйвайсыз әйтеп йибәрерсең, ишеткән кешенең күңеле җәрәхәтләнә торган сүз булыр, күңеле рәнҗер. Кеше күңелен рәнҗетүдән бик саклан.

ТУКСАНЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Әй угыл, кешенең пәрдәсен ертма, ягъни халык

алдында аның гаебен йөзенә әйтмә, халык алдында аны оялтма, бу бик яман холыкдыр. Кешенең гаебен вә килешмәгән эшен халык алдында әйтү — башына тукмак белән сукканнан да яманракдыр. Үзеңнең гаебеңне халык алдында үзеңә сөйләсәләр, яхшымы булыр?

ТУКСАН БЕРЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Үзеңнең кул астыңдагыларыңны һәркайчан разый кыйл: ягъни җәмәгатеңне вә хезмәтчеләреңне рәнҗетмә. Хезмәт хаклары булса, кулыңда асрама, хезмәт иткән өчен шуңда ук акчасын бир, разый кыйл. Һәрбер көнелеңә килгән эшне эшләргә ашыкма, таки соңыннан үкенерлек булма, уйлап эш кыйл.

ТУКСАН ИКЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, халык каршында гыйззәтем вә хөрмәтем артык булсын дисәң, ачык куллы вә икмәкле-тозлы, җумард бул. Җумардлык белән дәүләт кимемәс, бәлки, дәүләтнең артуына сәбәпдер. Садака, хәер һичкайчан кешене бөлдермәс. Кешенең ярдәменә мохтаҗ булудан сак-

лан. Әй угыл, кешенең миннәтен муеныңа йөкләмә, үзеңнең хәзинәңдә барына канәгать кыйл.

ТУКСАН ӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Кешедән көтәргә нәрсә алып, бурычлы булма. Кешегә бурычлы булдың — аның колы булдың. Ахмак вә наданнар эшенә катышма, таки үзеңне кимсетә вә хурлый күрмәсеннәр. Вә алар белән бәхәс кыйлышма, сүз көрәштермә, Локман хәким җавабын хәтереңдә тот.

ТУКСАН ДҮРТЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, ашаганда вә дәхи күп әдәпләр бардыр. Инсан булган адәмгә ул әдәпләрне үтәмәк шартдыр. Ашың хәләлдән булсын. Тәгам ашарга утырганда кулыңны җу, вә дәхи тәгамнан бу-

шагач, кулыңны жу, ашың бәрәкәтле булыр. Әмма ашны бик кайнар ашама, кайнар ашта бәрәкәт кимдер. Хайван шикелле, ашаганда тәгамны иснәп карама. Кайнар булса, өреп ашама, өреп эчмә — болар әдәпсезлектән саналыр.

ТУКСАН БИШЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, аш алдыннан бисмилла әйт, ашагач нигъмәтең хәләл булыр. Әмма хәрәм нигъмәткә бисмилла әйтү тыела. Ә хәләл нигъмәткә бисмилла әйтмәсәң, ашаган азыгың шәйтан белән уртак булыр. Бисмилланы аваз белән әйтү тиешледер, табын артындагы башка кешеләрнең дә исләренә төшерү буларак. Ашап туйгач, әлхәмделиллаһ дип, шөкер итәргә кирәк. Әмма әлхәмделиллаһ дип эчтән генә әйтү тиешле, башкаларны әле туймаган кешеләрне тукталырга мәҗбүр итмәсен.

ТУКСАН АЛТЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Дәхи тәгамны, әй угыл, уң кулың белән аша. Ләкин авызыңны тутырып капма. Вак-вак чәйнәп аша, ашың сеңешлерәк

булсын. Табынга ашны китергәч, дәррәү ашарга утыр, ашны көтдермә. Дәхи ашап туйгач, өстәлдән ашны алмас борын торып китмә. Янә, күбрәк кеше килгән булып, бер генә кеше килмәгән булса, бер кеше өчен күп кешене көттермә.

ТУКСАН ҖИДЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Ашаган вакытта уңга-сулга карама, алдыңа гына карап утыр. Кешенең өлешенә вә кешенең кашыгына күз салма. Тәгамның уртасыннан алма, бәлки табакның үзеңә таба ягыннан вә читеннән алып аша. Вә алдыңа түкмәенчә вә тамызмаенча аша. Хосусән, мәҗлестә олуг адәмнәр булса, оят булыр. Эт ялаган шикелле, шапырдатып ашама. Дәхи дә тарелканың өстенә ятып ашама, мәҗлестә бу гаеп эшдер.

ТУКСАН СИГЕЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, мәҗлесендә олуглар булса, алардан элгәре ашка кул сузма, бу әдәпсезлек булыр. Дәхи гайреләр ашап туйгач, кешедән калып ашап утырма. Күп аша-

мак зарарлыдыр, хайван фигыледер, күп ашаудан төрле авырулар пәйда буладыр. Аз ашамакта файда бардыр, җисмең сәламәт булыр, зиһенең саф булыр, хәтерең куәтле булыр.

ТУКСАН ТУГЫЗЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Әй угыл, әгәр кунак чакырып сыйласаң, кунакың аз булса, бергә утырып аша, әгәр кунакларың күп булса, үзең хезмәт ит. Әмма кунакларыңны ташлап китеп йөрмә. Дәхи гаҗиз итәрлек кадәр кунакларыңны кыстама. Ни бар нигъмәтеңне кунакларың алдына ачык йөзең белән куй. Кунакларың барында җәмәгатеңә вә хезмәтчеләреңә ачуланма, орышма. Дәхи кунаклар белән әңгәмә кыйл, ят кеше кебек булып йөрмә.

ЙӨЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, уйламаганда кунаклар чакырып кунак кыйлсаң, бер-береңә дошман кешеләрне бер мәҗлескә җыйма, бер табынга утыртма. Кунакларны танып, тиешле урыннарына утырт. Гыйлем әһлен бер йиргәрәк, вә гавам халкын янә үз алдына, вә байларны шулай ук һәр каюсын тиешле урыннарына утырт.

ЙӨЗ ИКЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, белмәгән һәм тәҗрибә кылмаган танышларыңнан саклан. Кеше белән кеше арасында әхлак ягыннан аерма бик күп була. Игелекнең кадерен белмәгәннәргә иткән изгелегең әрәмгә китәчәк. Күркәм

холык иялэренэ хөрмэт вэ изгелек күрсэтсэң, алар сиңа кол булырлар. Эгэр изгелек кадерен белмэгэннэргэ хөрмэт вэ изгелек күрсэтсэң, шөкер итмэслэр һэм кирелеклэрен арттырырлар. Андый адэмгэ изгелек итсэң: «Карале, мин мондый изгелеклэргэ хаклы икэнмен лэбаса. Миңа эле тагын фэлэн нэрсэ, фэлэн нэрсэ кирэк иде»,— дип, талэп итеп, дэгъваларын арттыра барып, сине үзлэрнең колына эйлэндерерлэр.

ЙӨЗ ӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Имде, эй угыл, кешесенэ карап дуслык вэ мөгамэлэ кыйлмак кирэкле эшдер. Һэркем янында ачык йөз белэн йомшак сөйлэш, яхшы кешеме, яманмы, мөселманмы яки гайре дин тотучымы — һич аерма. Нитэкки, Аллаһ тэгалэ Муса галэйһиссэламгэ эмер кыйлды: «Фиргавен белэн йомшак сөйлэш»,— диде. Картларны хөрмэтлэ вэ олыла вэ үзеңнэн кечкенэлэргэ мэрхэмэт вэ шэфкать кыйл, картны хөрмэтлэмэсэң, яшькэ шэфкать кыйлмасаң, син өммэт түгел. Гарэпчэ,

укый башлагач, бу сүзләрне хәдис китапларында күрерсән, әй угыл.

ЙӨЗ ДҮРТЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Карендәшләрең белән, дусларың белән һәмишә йөреш, әмма ташлашып йибәрмә. Ягъни бик сирәк тә барма, таки сине онытмасыннар, көн саен дә барма, таки синнән туймасыннар... Әй угыл, йөрешсәң, яхшы кешеләр белән йөреш, катышсаң, яхшы кешеләргә катыш.

ЙӨЗ БИШЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Бер хәким үзенең углына әйтте: «Әй угыл, кемне теләсәң, аның белән сөйләш, мөгамәлә кыйл, йөреш, кунакка чакыр, үзең бар. Әмма биш төрле кемсәнә белән аралашма. Әүвәл ялганчы кеше белән әңгәмә кыйлма, чөнки ялганчының сүзе су өстенә ялган язу кебекдер, ышанычы юкдыр, якынны ерак кыйлыр, еракны якын итәр. Дәхи ахмак вә надан белән иптәш булма. Чөнки ахмак кеше сиңа файда иткән кебек күренсә дә, вакыйган, зарардыр. Вә дәхи комсыз кеше белән аралашма. Чөнки ул кеше гел

синнән өмид итеп кенә торыр. Янә дәхи саран кеше белән юлдаш булма. Чөнки саран кеше сиңа һичбер зарардан хали булмас. Әгәр дә аңар хаҗәтең төшсә, сине кимсетер вә хур кыйлыр. Хосусән, сәфәрдә саран кеше белән юлдаш булма. Дәхи дә куркак вә җебегән кеше белән аралашма, чөнки куркак кеше белән һич имин булмассән.

ЙӨЗ АЛТЫНЧЫ ТӘРБИЯ. Әй угыл, бер кавемне күрсәң, сәлам бир. Ягъни бер йирдә күп кеше булса, яки күп кешегә очрасаң, аларга син сәлам бир. Чөнки бер кешенең күп кешегә сәлам бирмәге әүвәлидер, сәлам кайтармак, аларга фарыз эшдер... Дәхи ат белән барган кеше җәяүлегә, җәяү барган кеше утырып торгучыга сәлам бирер. Әмма, әй угыл, сәлам бирсәң ишеттереп бир, сәлам алсаң ишеттереп ал. Ягъни сәламне ишеттереп бирмәсәң, гүяки син сәлам бирмәдең, әгәр ишеттереп алмасаң, шулай ук сәламне алмаган кебек буладыр.

ЙӨЗ ҖИДЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Балаларга сәлам бирүгә карата әйтелгән киңәшләр күп төрле һәм бик каршылыклы. Әмма, бала-чага гына булса да, сәлам бирү хәерлерәктер. Әгәр бер кеше дә булмаган бер өйгә барып керсәң дә сәлам бирү тиеш ләбаса. Фәлән-фәлән урыннарда сәлам бирелмәсен дигән ки-

кәш кайбер язмаларда күренгәләсә дә, шәригать дәреслекләре, «Бөстан» кебек китапларда андый сүзләр күренмәде.

ЙӨЗ СИГЕЗЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Янә бу өлештә тәрбия сиңа әйтелде. Имде кием хакында әйт дисәң, әй угыл, киемең бәһале булучылыкта вә арзан булучылыкта, үзеңнең имсалең вә тирәңдәгеләрнең киеме кебек булсын. Ягъни синең кебек кемсәнәләр ни бәһадә кием кияләр, син алар киеменнән бәһалерәк киемне кимә. Чөнки ихтималдыр ки, аларда хөсед туар да шикаятьтән хали булмаслар. Уртача кияргә кирәк, ифрат вә кимлек тә ярамый, һичбер урында. Әмма төсләрнең артыграгы, шәригатемездә, ак төсдер. Ләкин шәригать тә төсне күп тәфтиш кыйлмайдыр, теләсәң ниндәен төсне ки, һич тыю юк. Ләкин киемең рәвешендә саклык кирәк. Ягъни исраф кыйлма вә тәкәбберлек тә итмә.

ЙӨЗ УНБЕРЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, йорт салдырсаң, бик олуг итмә, бик биек итмә, үзең урнашып торыр-

лык булса җитәдер. Бик олуг йортның җайсызлыгы шулдыр ки, дөнья бер карарда тормайдыр, ихтимал ки эшең артка китсә, закладка салырсың яки сатарсың, бәһа йиткереп алучы табылмас.

ЙӨЗ УНИКЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл, өч нәрсә күңелле шатландырыр вә гакылны саф кыйлыр: гүзәл хатын, җитәрлек кадәр ризык вә якын, дус, карендәш. Дәхи дүрт нәрсә бардыр ки, адәм аны ифрат вә чиктән тыш күп кыйлса, һәлак буладыр: әүвәл хатын белән маташса адәм һәлак буладыр. Янә явызлык артыннан күп йөри торгач, адәм һәлак буладыр. Дәхи күп отыш уйнаса, адәмнең һәлакәте андадыр. Дәхи дә күп хәмер эчсә, һәлак булмай калмайдыр.

ЙӨЗ УНӨЧЕНЧЕ ТӘРБИЯ. Әй угыл берәү азгыннарга иярсә, ул кешенең дене бөтен булмас. Әгәр берәү бер әшәке кешене мактаса, халык арасында үз кыйммәте бетәдер.

Воспитание нельзя понимать лишь как хлопоты о кормлении и росте ребенка, это и пропитание его, и забота о его нравственном совершенствовании, и привитие прекрасных, благородных манер, и стремление вывести его из животного состояния, чтобы сделать достойным звания человека, и обучение наукам, и развитие понятий приличия. Содержанием этого сочинения являются наставления, поучительные истории и притчи, каждое его слово преследует одну цель — воспитание, а потому мы назвали его «Книгой о воспитании».

НАСТАВЛЕНИЕ ПЕРВОЕ. Один мудрец так поучал детей: «О милые дети, послушайтесь моего совета — учитесь ремеслу. Имущество и деньги так ненадежны на этом свете. Золото и серебро — лишь опасность для путни-

ка: а у живущего дома их могут отнять грабители и огонь. Ремесло же неиссякаемо, как источник. Умелец не познáет невзгод, даже если лишится всех богатств своих. Верьте, дети мои, это не пустые разговоры. Постигайте же ремесла, учитесь приличиям».

НАСТАВЛЕНИЕ ВТОРОЕ. Некто пожаловался мудрейшему из старцев: «Такой-то человек там-то порочил меня». Старик сказал ему на это: «А ты поведай людям о его добрых делах, пусть ему станет совестно».

Слова эти и тебе наука, о сын мой. Постарайся извлечь пользу из любой истории, и если кто-нибудь по глупости скажет о тебе плохое, похвали его. Если он — человек, авось возьмется за ум и устыдится...

НАСТАВЛЕНИЕ ТРЕТЬЕ. Было у одного падишаха несколько сыновей. Все они были высоки, статны, хороши собой, лишь один выделялся хилым сложением и крохотным ростом, и отец

ненавидел и презирал уродца. Однако этот его сын был умен и прекрасно образован. «О отец,— сказал он однажды,— умный человек маленького роста лучше большого невежды, не правда ли? Ведь ценность вещей не определяется их размерами. Камни, что используют для отопления бань, велики, но целый воз их можно купить всего за одну монетку. Жемчуг так мал, но каждый его золотник стоит десять золотых». Отец и весь его диван одобрительно засмеялись в ответ...

Так вот, сын мой, ум и знания не зависят от роста и внешнего вида человека.

* **НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТОЕ.** Когда премудрого Лукмана спросили: «Кто

* *От издательства.* В издания Каюма Насыйри, вышедшие на основе арабской графики, наставления 4, 32, 47, 101, 109, 110 по какой-то причине не включены.

научил тебя мудрости?», он ответил: «Слепцы, которые не ведают, куда ступает их нога...»

Хорошенько поразмысли над словами мудрого Лукмана, о сын мой, ибо глупцы и невежды бредут во мраке и, подобно слепым, спотыкаются, наталкиваются на препятствия, падают. Они бросаются словами, не думая о последствиях. Потому мудрец и сказал, что постиг мудрость, наблюдая невежд и глупцов.

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТОЕ. Один почтенный человек отдал сына ученому наставнику для воспитания и обучения. И сказал: «О лучший из учителей, воспитай это дитя и дай ему знания, пусть станет мудр и учен». Наставник занимался с мальчиком, учил его наукам, но из этого ничего не вышло. И он отвел его назад, к отцу, говоря: «Ребенок этот настолько глух к наукам и туп, что я чувствую, как сам глупею, когда учу его».

НАСТАВЛЕНИЕ СЕДЬМОЕ. Один падишах, путешествуя по морю, обратил внимание на юношу, который впервые попал на корабль и не был знаком с трудностями, столь обычными в плавании. Он все время плакал, дрожа от страха. И сколько его ни успокаивали, не переставал плакать. Падишаха огорчило это. Мудрец, бывший в его свите, сказал: «О повелитель, если позволишь, я уйму юношу. Мне известна хитрость, которая научит его выдержке».— «Поступай, как знаешь»,— ответил падишах. Мудрец распорядился. Юношу связали, бросили за борт, окунули раза два и подняли на корабль. Почувствовав себя воскресшим из мертвых, он сидел теперь тихо. Падишаху это понравилось, и он спросил: «В чем же твоя хитрость, мудрец?» Тот ответил: «Этот юноша никогда не ходил в море, не знал, как тонут люди, а потому не умел радоваться благополучному плаванию».

Точно так же, сын мой, человек не в силах радоваться своему здоровью и благополучию, пока судьба не пошлет ему испытание.

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЬМОЕ. Сыну одного падишаха досталось богатое наследство. Был он добр и приветлив, а потому раздавал золото направо и налево — приближенным, воинам, всем, кто ему служил. Однажды ближайший из

его советников, забыв об осторожности, решил предостеречь его: «О царевич, прежние повелители собирали сокровища с большим усердием, думая употребить их для пользы. Не будь же столь расточителен, все у тебя впереди, придет время, и понадобятся еще твои богатства». Царевичу не понравились его слова... «Ну так что же? — возразил он,— мне нравится пировать, делать подарки. Я сокровищам — не сторож».

Не к чему, сын мой, проявлять скупость там, где она неуместна.

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯТОЕ. Были два брата. Один состоял на службе у падишаха. Другой добывал себе на жизнь трудом. Богатый брат, служивший у падишаха, спросил однажды бедного: «Почему не идешь на службу к падишаху? Тебе не пришлось бы делать столь тяжелую работу». Тот ответил: «А почему ты не живешь трудом? Это избавило бы тебя от позора и многих унижений. Ведь недаром мудрецы сказали: лучше сидеть дома и есть свой

кусок хлеба, чем кому-то прислуживать в расшитом золотом кушаке...»

Копейка, добытая трудом, дороже тысячи копеек, полученных от чужих рук.

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕСЯТОЕ. Во дворец Нуширвана падишаха собрали на совет мудрецов. Был среди них и Бозаржумхур. Во время споров он хранил молчание. Его спросили: «Почему ты, Бозаржумхур, не принимаешь участия в нашем диспуте?» Мудрец ответил: «Визири — те же лекари: здоровому человеку лекарство не нужно. Я вижу, что вы рассуждаете совершенно верно, и мое вмешательство излишне».

О сын мой, Бозаржумхур дал тебе хороший урок: даже мудрецы не встревают в разговор без надобности. Прерывать человека на полуслове — и вовсе плохая привычка. Если хочешь принять участие в разговоре, дождись, когда умолкнут твои собеседники.

НАСТАВЛЕНИЕ ОДИННАДЦАТОЕ. Александра Македонского спросили:

«Как удалось тебе добиться покорности на Востоке и Западе? Прежние правители не жалели ни войск, ни сокровищ, а не смогли завоевать столько стран». Александр ответил: «Я брал страны, но не обижал народ. А прежних правителей поминал только добром».

О сын мой, видишь, сколь могуч воспитанный человек? Доброта и кротость берут города; надо быть добрым и снисходительным ко всем, остерегайся говорить дурно даже о своих врагах.

НАСТАВЛЕНИЕ ДВЕНАДЦАТОЕ. Один царедворец спросил падишаха: «Что ты скажешь о дервише таком-то? Люди говорят о нем много плохого». Падишах ответил: «В его внешности нет ничего предосудительного, а что у него за душой, не видно. Я не могу судить о том, чего не вижу».

О сын мой, было бы ошибкой судить о человеке, полагаясь на свое недоверие. Это очень скверно. Избегай поспешных суждений.

НАСТАВЛЕНИЕ ТРИНАДЦАТОЕ. Вот что рассказал мудрый Саади: — Видел в Мекке Габделькадыра Гиляни. Вперив взор в Каабу, он причитал: «О Всевышний, прости меня! Если не простишь, в Судный день исторгни меня из могилы незрячим, дабы не видеть себя опозоренным перед святыми». О сын мой! В миру стыдишься перед людьми даже крохотного своего поступка. А ежели в Судный день все твои прегрешения и проступки предстанут перед святыми и пророками, тебе и спрятаться будет негде от позора. Пусть это послужит тебе уроком: в этом мире не совершай постыдных поступков. Ведь если даже такие праведники, как Габделькадыр Гиляни, страшатся Судного дня, что остается делать мне и тебе? Нужно быть праведником в миру.

НАСТАВЛЕНИЕ ЧЕТЫРНАДЦАТОЕ. Одному праведнику привиделось во сне, будто бы падишах попал в рай,

а старый дервиш, целыми днями не сходящий с молитвенного коврика, мучается в аду. «За что же падишаху такая честь, и чем провинился благочестивый старец? — спросил он.— Вроде все должно быть наоборот?» Ему ответили: «Падишах попал в рай за то, что приютил у себя нищих дервишей, а тот несчастный оказался в аду за то, что жил во дворце падишаха».

НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТНАДЦАТОЕ.

В греческой провинции воры напали на караван и унесли несметные богатства. Купцы громко стенали и молили Аллаха помочь им. Но что толку? Случилось быть там и мудрому Лукману. «О мудрейший,— обратился к нему один из купцов,— произнеси свое чудесное заклинание, пусть воры вернут наше добро». Лукман ответил: «Чудесное слово здесь бессильно. Того, чья совесть черна, не пронять ни колдовством, ни добрым словом, как нельзя вбить гвоздь в камень».

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТНАДЦАТОЕ.

Мудрого Лукмана спросили: «У кого учился ты благовоспитанности?» Лукман ответил: «Я наблюдал развязность невежд и избегал повторять то, что мне не нравилось в них, и так стал воспитанным.

О сын мой, для того, кто умен, вокруг столько поучительного, постарайся же извлекать из этого пользу.

НАСТАВЛЕНИЕ СЕМНАДЦАТОЕ.

Рассказывают, что один дервиш на удивление зевакам съел двести фунтов хлеба и потом всю ночь напролет провел в молитвах. Услышав это, один умный человек заметил: «Лучше бы он съел

полфунта, тогда ночью смог бы уснуть». Чревоугодничество, о сын мой, противно разуму.

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЕМНАДЦАТОЕ. Во время одного из своих путешествий мудрый Саади неожиданно проснулся посреди ночи. Он несказанно удивился, увидев своего товарища сидящим поодаль и читающим стихи и песни. «Что это значит?» — спросил Саади. Спутник его ответил: «Привиделись мне соловьи. Перелетая с ветки на ветку, они поют томными голосами. В горах горестно трубят звери, стонут в болотах лягушки. Гомон стоит от их голосов в природе. И подумалось мне: не грешно ли спать, когда все живое вокруг творит молитвы?»

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯТНАДЦАТОЕ. В одном лесу много лет жил отшельник. Пищей ему служили травы и листья. Однажды падишах той страны решил поклониться отшельнику и отправился в лес. «О старец,— сказал

он,— если хочешь, живи в городе, я велю приготовить тебе обитель, будешь молиться целыми днями, не думая ни о чем другом. А мы бы пользовались всеочищающим дыханием твоим, приобщались бы к твоим священным молитвам». Но отшельник не соглашался. Тогда визирь сказал: «Не следует ли позвать старца на несколько дней? Если ему понравится в городе, останется жить». Отшельника доставили в город и отвели ему место в одном из дворцов. И была эта обитель до того премиленькая, что окажись в ней мертвый — и тот ожил бы от восхищения. Прислуживать старцу были приставлены хорошенькая рабыня и прекрасный юноша. Мало-помалу пристрастился отшельник к изысканным яствам, сменил грубое рубище на роскошные мягкие одежды, а там уж и вовсе, кроме душистых, сладких плодов, ничего не стал признавать. Теперь он частенько поглядывал на невольницу, заметив, как она хороша собой. Однажды падишах зашел проведать святого старца, смот-

рит, а перед ним совсем другой человек: руки белы, лицо румяно, развалился на шелковых подушках, ему прислуживает невольница с лицом, подобным луне, а прекрасный юноша стоит в изголовье с опахалом. Падишах очень удивился и сказал: «Я с одинаковым почтением относился к мудрецам и отшельникам». «О мой падишах,— возразил на это один из придворных,— не жалей для ученых ни золота, ни других благ, чтобы и другим хотелось заниматься наукой. А что до отшельников, то придумай что-нибудь иное, роскошь — не их удел».

НАСТАВЛЕНИЕ ДВАДЦАТОЕ. У одного египетского эмира было два сына. Один посвятил свою жизнь изучению наук, между тем как другой нажил добро и сделался богат. Первый стал мудрецом, второй — министром финансов. Однажды богатый брат сказал, с презрением взглянув на ученого: «Я уже стал султаном, а ты все топчешься на одном месте».— «О брат мой, Аллах, да

будет свято его имя, все же на моей стороне,— ответил мудрец,— ибо я стал наследником пророка, в то время как тебе досталось наследство фараона *.

О сын мой, из этой притчи ты должен уяснить себе, что знания, вне всякого сомнения, есть наследие пророка.

НАСТАВЛЕНИЕ ДВАДЦАТЬ ПЕРВОЕ. Известно, что один из персидских царей послал однажды лучшего своего лекаря в Аравию, в услужение пророку. Прожил лекарь в Аравии несколько лет, но ни один человек не подошел к нему и не сказал: «Помоги мне». Тогда пошел он к пророку и пожаловался: «Я живу здесь столько-то лет, но никто на меня внимания не обращает». Пророк ответил: «Люди здесь не едят, покуда не проголодаются, и отводят руку от еды раньше, чем насытятся, то есть не наедаются до отвала».— «Так вот почему они не знают болезней!» — воскликнул лекарь, поцеловал землю и ушел.

---

* Фараон, по поверьям мусульман — олицетворение алчности и злобы.

Думаю, сын мой, ты понял смысл этой притчи. Не наедайся до отказа, неумеренность в еде ведет к болезням, умей довольствоваться малым.

НАСТАВЛЕНИЕ ДВАДЦАТЬ ВТОРОЕ. Один человек много раз давал клятвы, но всякий раз нарушал их. Он пожаловался старцу: «Я ничего не могу поделать с собой, все время нарушаю клятвы». Старец сказал: «Я думаю, беда твоя в том, что ты приучил себя к невоздержанности в еде, обуздать плоть — дело нелегкое. Но если ты и впредь будешь потакать ее прихотям, то скоро окажешься ее рабом, и тогда она раздавит тебя».

Так что, сын мой, ты погубишь себя, если не научишься отказывать себе в удовольствиях. Только тот могуч, кто умеет победить самого себя.

НАСТАВЛЕНИЕ ДВАДЦАТЬ ТРЕТЬЕ. Рассказывают, будто один нищий дервиш, погибая от голода, кутался в старые рубища. «Что же ты си-

дишь? — спросил его один из товарищей.— Такой-то в этом городе помогает бедным. Ступай к нему, расскажи про свою беду, он подаст тебе что-нибудь».— «Молчи,— ответил дервиш,— лучше я умру в нищете, чем пойду с протянутой рукой».

НАСТАВЛЕНИЕ ДВАДЦАТЬ ЧЕТВЕРТОЕ. Два дервиша из провинции Хорасан пустились однажды в дальнее странствие. Один был слаб здоровьем, но все время постился и ел не чаще, чем один раз в два дня. Другой был здоров и ел трижды в день. Вот пришли они в какой-то город. А там приняли их за лазутчиков, схватили и повели к судье, а пока суд да дело, посадили в тюрьму. Через две недели выяснилось, что пришельцы ни в чем не виновны. Было приказано выпустить их. Когда открыли дверь, то увидели, что здоровый из странников умер, а немощный жив. С удивлением смотрели на них люди. А один из судей сказал: «Было бы странно, случись все наоборот. Ибо

умерший привык много есть и не мог терпеть голод, потому и погиб. Этот же был терпелив, приучил себя подолгу обходиться без пищи, вот и остался жив».

О сын мой, тот тяжело переносит лишения, кто не умеет ни в чем себе отказать.

НАСТАВЛЕНИЕ ДВАДЦАТЬ ПЯТОЕ. Один мудрец так поучал сына: «Не ешь много, о сын мой. Избыток пищи навлекает болезни».— «О отец, это голод убивает человека,— возразил ему однажды сын,— я не раз слышал от людей, что такой-то умер от голода, и ни разу не доводилось мне слышать, чтобы кто-нибудь умер от обильной еды».— «И все же, сын мой, надо быть умеренным,— ответил мудрец,— если обилие в еде и не убивает, то и хорошего в том мало. Ведь обжорство — расточительность, а это уже само по себе большой грех».

Из этой притчи ты должен извлечь соответствующий урок, каждое слово книги — мудрость, а не пустой звук.

НАСТАВЛЕНИЕ ДВАДЦАТЬ ШЕСТОЕ. Один бедняк впал в большую нужду. Друг дал ему совет: «Такой-то человек богат. Если он узнает, как ты бедствуешь, то, наверное, поможет тебе». «Может, ты и прав - ответил бед-

няк, но я не знаю этого человека». Друг сказал: «Пойдем, я покажу его тебе». Вот пришли они к дому, во дворе которого увидели невеселого человека. По-видимому, что-то сильно удручало его. Бедняк повернул назад, так и не заговорив с этим человеком, ибо понял, что тот достоин еще большего сострадания.

НАСТАВЛЕНИЕ ДВАДЦАТЬ СЕДЬМОЕ. Пророк Муса повстречал нищего. Совсем нагой, тот лежал по шею зарывшись в песок. «О Муса! — воскликнул он.— Помолись за меня. Пусть Всевышний ниспошлет мне богатство. Нет уж боле сил моих терпеть нужду». Пророк Муса помолился за нищего и вскоре Всевышний ниспослал тому богатство.

Спустя некоторое время Мусе вновь довелось встретиться с ним. Завидев взволнованно галдящую толпу, пророк Муса полюбопытствовал: «Что случилось? Почему вы так шумите»? Ему ответили: «Этот человек в пьяном дурмане убил другого человека. И его воло-

кут на лобное место». Муса подивился проделкам Всевышнего. «Видишь, как неосмотрительно я взывал к тебе»,— сказал он в раскаянии.

НАСТАВЛЕНИЕ ДВАДЦАТЬ ВОСЬМОЕ. Вот что рассказал мудрый Саади: «Ни разу не пожаловался я на превратности жизни. Однажды мне не во что было обуться. Босой пошел я в мечеть Куфы и увидел там безногого калеку. Тут принялся я горячо благодарить Аллаха, решив терпеливо сносить свою бедность».

Пусть и эта история послужит тебе уроком.

НАСТАВЛЕНИЕ ДВАДЦАТЬ ДЕВЯТОЕ. В сети немощного сирого рыбака попалась большая рыбина. Но вытащить ее из воды не хватило сил. Сорвавшись с крючка, рыба уплыла вглубь. Рыбаки начали журить бедолагу: «Эх, растяпа, упустил такую рыбину!» Рыбак только горестно вздыхал: «Что же было делать, братцы, коли она суждена

не мне? Да и не перевелась еще рыба в реке»,— старался успокоить он их.

В сети рыбака не идет рыба, не предназначенная ему судьбой.

Рыба, пока не придет ее смертный час, не попадется в сеть.

Так уж повелось в жизни: убогий всегда смешон.

НАСТАВЛЕНИЕ ТРИДЦАТОЕ. Один купец потерпел убыток в тысячу золотых и сказал сыну: «Пусть это будет нашей тайной, не следует рассказывать о том людям».— «Будь по-твоему, отец, но почему мы должны скрывать это?» — спросил сын.— «Я не хочу, чтобы у нас было два горя: первое горе — то, что мы обеднели на тысячу золотых, второе — злорадство соседей»,— ответил купец.

О сын мой, злорадство недостойно человека. Никогда не радуйся, если придется услышать о разорении и горе другого.

НАСТАВЛЕНИЕ ТРИДЦАТЬ ПЕРВОЕ. Жил один умный и добрый юноша. Но сколько ему ни случалось быть среди ученых и мудрых, он всегда скромно помалкивал. «О сын мой, почему ты никогда не расскажешь того, что

знаешь?» — спросил его отец. Юноша ответил: «Боюсь, что люди, приняв меня за ученого, спросят о том, чего я не знаю, и мне будет стыдно».

О сын мой, мудрость этой притчи в том, что никогда не следует заводить разговор, если не уверен, что знаешь о предмете все.

НАСТАВЛЕНИЕ ТРИДЦАТЬ ТРЕТЬЕ. Один падишах отдал сына наставнику. Тот с большим усердием принялся за обучение сына падишаха, строго взыскивал с мальчика за все дурное и даже бил иногда. Мальчик не выдержал притеснений учителя и прибежал к отцу с жалобами, показал ему свое тело. Отца огорчило это, и он приказал позвать наставника. «Почему ты так жесток и безжалостен с нашим сыном, о учитель, тогда как с детьми черни обходишься гораздо мягче?» — «О падишах, дурные дела черни не опасны, никто не последует ее примеру, но сын падишаха должен знать, что такое зло. И когда он станет падишахом, пусть

остерегается жестокости и несправедливости. Исходя от падишаха или сына падишаха, они становятся особенно опасны. Весть о злых делах владык летит из одной страны в другую и плодит последователей».

Вот почему при обучении и воспитании с потомков людей богатых и знатных следует взыскивать строже, чем с детей простолюдинов, то есть не давать им воли, не позволять лишнего и не баловать вниманием лишь потому, что они из богатых и знатных семей.

НАСТАВЛЕНИЕ ТРИДЦАТЬ ЧЕТВЕРТОЕ. О сын мой, когда придется тебе воспитывать детей, будь особенно старателен, пока они малы. Знания, полученные в детстве, подобны орнаменту, выбитому на камне. Прут легче гнется, покуда тонок. В нежном возрасте следует внушать понятия о многих науках и давать кое-какие знания даже по математике. В другой раз мы поговорим об этом подробнее.

НАСТАВЛЕНИЕ ТРИДЦАТЬ ПЯТОЕ. Один падишах передал сына наставнику, говоря: «О учитель, воспитай этого ребенка, как своего собственного сына, по своей системе, дай ему хорошие знания». Наставник принялся с усердием обучать сына падишаха вместе с другими отроками. Однако сын падишаха учился хуже сыновей простолюдинов. Падишах упрекнул этим наставника. Но тот отвечал: «О падишах, обучение одинаково, да способности разные».

Учти, мой сын, что дети черни бывают порой куда проворней и смышленей байских сынков. Вот почему я еще раз повторяю, что обучение байских детей требует гораздо больше стараний, ибо бывают они чересчур избалованы.

НАСТАВЛЕНИЕ ТРИДЦАТЬ ШЕСТОЕ. Один араб сказал сыну: «В день страшного суда тебя не спросят, чей ты сын, а спросят, что полезного ты сделал».

НАСТАВЛЕНИЕ ТРИДЦАТЬ СЕДЬМОЕ. Мудрый Саади рассказывал про одного бедного человека, у которого не было детей. Тот обратился к Аллаху с мольбой дать ему сына. «Если бы у меня родился сын,— говорил он,— я продал бы все, кроме последней рубахи на себе, а деньги раздал бы нищим». Таков был его обет. И Аллах подарил ему сына. На радостях человек этот поступил, как обещал: всем бедным оказал благодеяние и милость. Через несколько лет, возвращаясь из Дамаска, Саади снова побывал в том городе и расспросил людей об этом человеке. Ему сказали, что несчастный попал в тюрьму. «За что же его наказали?» — спросил Саади. Ему отвечали: «Из-за сына. Однажды он напился вина, убил в драке человека и сбежал из города. Вместо него посадили отца».

Отчего это? А все оттого, что они не умели дать своим детям должного воспитания.

НАСТАВЛЕНИЕ ТРИДЦАТЬ ВОСЬМОЕ. Один почтенный мудрец сказал: «Чем больше хорошего делаешь врагу, тем добрее становится он. Страсть же наоборот. Чем больше ее удовлетворяешь, тем ненасытнее становишься».

НАСТАВЛЕНИЕ ТРИДЦАТЬ ДЕВЯТОЕ. Деньги нужны для того, чтобы спокойно прожить жизнь, а не для того, чтобы копить их. Когда одного мудреца спросили: «Как ты понимаешь счастье доброе и счастье злое?», он ответил: «Доброе счастье бывает воздержанным, всегда помнит друзей, оно благочестиво, малословно... безгрешно, поклоняется святым, учтиво, щедро, милосердно. А злое счастье? Это стяжательство, невоздержанность, болтливость... лукавство, бессердечие, жадность, оно забывает, что жизнь не вечна».

О сын мой, это хороший урок для тебя: стремись к доброму счастью и берегись злого; цель перечисления признаков доброго счастья была в том, чтобы сделать тебя по-настоящему счастливым.

НАСТАВЛЕНИЕ СОРОКОВОЕ. Пророк Муса наставлял Каруна: «Всевышний одарил тебя — сделал богатым. И ты окажи ему благодеяние». Но не послушал Карун Мусу, и со всем добром

поглотила его преисподняя. О сын мой! Если кто-то даст тебе добрый совет, постарайся претворить его в жизнь.

НАСТАВЛЕНИЕ СОРОК ПЕРВОЕ.

О сын мой, есть две группы людей, жизнь которых бессмысленна и бесполезна. Одни всю жизнь копят добро и не пользуются им. Другие всю жизнь копят знания, но не используют их для дела. Бойся оказаться в их числе.

НАСТАВЛЕНИЕ СОРОК ВТОРОЕ.

Не будь откровенен с другом, ведь он может стать твоим врагом. Не причиняй зла врагу, ибо он может стать тебе другом. Помни: опасно доверяться другу твоего друга. Ну, а случится быть между двух врагов, будь осторожен и не говори лишнего, ведь они помирятся, краснеть же придется тебе.

НАСТАВЛЕНИЕ СОРОК ТРЕТЬЕ.

С другом следует говорить шепотом, чтобы недруг не мог подслушать. Осте-

регаться следует даже стен, ибо и у них бывают уши. Следовать совету недруга — ошибка, но выслушать его надо: хотя бы для того, чтобы поступить наоборот.

НАСТАВЛЕНИЕ СОРОК ЧЕТВЕРТОЕ. Кто не творил добра при силе, в слабости познает суровость.

НАСТАВЛЕНИЕ СОРОК ПЯТОЕ. Избегай советов семи человек, о сын мой. Прежде всего, остерегайся невежды, ибо он темен и может толкнуть тебя на ложный путь. Во-вторых, берегись совета врага: он может погубить тебя. В-третьих, страшись совета завистника и ревнивца: этот разорит тебя. В-четвертых, не советуйся с лицемером, ибо лицемер заранее согласится с тобой. В-пятых, не слушай советов труса: он не отважится сказать правду. В-шестых, не верь скряге: у него на уме одно стяжательство и нет верных мыслей. И, наконец, не вздумай советоваться с одержимым, ибо он не в силах справиться даже со своей страстью.

НАСТАВЛЕНИЕ СОРОК ШЕСТОЕ. Того, кто скупился на хлеб-соль, не вспомнят и после кончины. Кто не радовал своей жизнью, не огорчит и смертью.

НАСТАВЛЕНИЕ СОРОК ВОСЬМОЕ. Не кичись здоровьем и не обманывай себя благополучием прежних дней, о сын мой. Всегда здоровым быть нельзя. Поэтому береги себя и не доводи до скотства. Знай, что здоровье сохранит лишь тот, кто следует многим заповедям.

НАСТАВЛЕНИЕ СОРОК ДЕВЯТОЕ. Что посеешь, то и пожнешь, о сын мой. Это значит, что за добро тебе воздастся добром, а за зло ты заслужишь лишь страдания и муки.

НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТИДЕСЯТОЕ. Скупец — всего лишь страж собственному добру и казначей своих наследников. Его жизнь — ожидание часа, когда можно будет все передать им. Мудрые изречения, подобные этому, ты можешь прочитать на арабском языке в книге «Плоды собеседований».

НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТЬДЕСЯТ ПЕРВОЕ. О сын мой, человека с дурным и

злым нравом следует воспитывать не словами, а добрыми делами. Ты, конечно, и сам это хорошо понимаешь.

НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТЬДЕСЯТ ВТОРОЕ. О сын мой, сторонись людей неблагодарных. Сделав добро, никогда не попрекай им, но если добро сделали тебе, не забывай рассказывать об этом повсюду.

НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТЬДЕСЯТ ТРЕТЬЕ. О сын мой, как бы ни был ты крепок телом, молод и бодр душой, не ложись спать, не покаявшись и не оставив завещания. Ведь смерть может настичь тебя в любой миг.

НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТЬДЕСЯТ ЧЕТВЕРТОЕ. О сын мой, тот, кто позорит и унижает соседей, недостоин уважения. Тот, кто стремится обделить родных, никогда не познает радости от своего богатства. Только приветливый и добрый человек заслуживает уважения и почестей.

НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТЬДЕСЯТ ПЯТОЕ. О сын мой, если кто-нибудь оскорбит тебя грубостью, не вздумай ответить тем же, лучше мягко пожури обидчика.

Твои великодушие и человечность лишь тогда проявятся до конца, если ты найдешь в себе силы забыть, чем обязаны тебе люди. Сам, однако, вечно будешь помнить их доброту. Это и есть истинное мужество.

Умение простить даже тогда, когда можешь наказать местью — вот самое прекрасное из человеческих достоинств.

НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТЬДЕСЯТ ШЕСТОЕ. Если ты знаешь, что некто впал в нужду, и догадываешься, что он рассчитывает на твою поддержку, не жди, пока он сам попросит тебя об этом, первый протяни руку помощи.

НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТЬДЕСЯТ СЕДЬМОЕ. О сын мой, если ты когонибудь попрекнешь добром, которое сделал, сказав: «Я сделал для тебя то-то

и то-то» — не жди благодарности от людей и милости от Аллаха. Человек этот и без твоих напоминаний знает, чем обязан тебе.

НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТЬДЕСЯТ ВОСЬМОЕ. О сын мой, как говорится, у неприветливого хозяина и угощение поперек горла. Надо быть радушным и терпеливым. Искренность также притягивает к себе сердца людей. Как нельзя не восхититься красотой, так нельзя не полюбить открытого, приветливого человека.

НАСТАВЛЕНИЕ ПЯТЬДЕСЯТ ДЕВЯТОЕ. Честно заработанное добро и тратится на добрые дела. Богатство, нажитое нечестным путем, тратится на недобрые дела! О сын мой! Нельзя осквернять богатство, нажитое честным трудом. Да и сам Всевышний воспрепятствует этому. Честно заработанные деньги не пойдут прахом. Владелец честно нажитого до смерти будет довольствоваться плодами своего труда.

Нечестно нажитое уйдет таким же нечестным путем. И владелец его никак не сможет воспрепятствовать этому и проведет в нужде оставшиеся дни свои.

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТИДЕСЯТОЕ. О сын мой, помни, что нельзя на добро отвечать злом. Никогда не презирай того, кто поделился с тобой хлебом. Жестокий человек наживает много врагов и рано погибает. Бойся жестокости.

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТЬДЕСЯТ ПЕРВОЕ. Деспота поддержит и укроет или такой же деспот, или самый злобный из людей. Но, сын мой, деспотизм проявляется не только в спорах за золото; в словах, житейских делах и поступках он тоже возможен.

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТЬДЕСЯТ ВТОРОЕ. Сделать иному при всех замечание — все равно, что ударить его по голове. Он ведь не послушается твоего совета, а лишь замыслит против тебя не-

доброе. Лучше уж не умничай и не лезь с поучениями там, где это неуместно.

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТЬДЕСЯТ ТРЕТЬЕ. В дружбе с близкими будь братом, но в делах все для тебя должны быть равны. При купле-продаже не делай для родственников исключение, говоря: «Он — мне родня». И никогда не проси: «Я — тебе родня, сбавь немного цену». Потому что родня родней, а дела делами. Напоминание о дружбе в делах вызывает обиду, озлобление. Если хочешь оказать ближнему любезность, лучше сделай это после того, как будет окончен торг.

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТЬДЕСЯТ ЧЕТВЕРТОЕ. Злой язык опасней стали. Слово, слетевшее с языка, ранит порой так жестоко, что легче вынести боль, причиняемую при отсечении руки пилой. О сын мой, никогда не огорчай людей неосторожным словом. Беспощадное слово способно пронзить сердце.

Иной раз может показаться, что речи твои обычны, а кому-то они причинят обиду.

О сын мой, не будь дерзок и груб на язык. Ведь недаром говорится, что ласковый телок двух маток сосет. Навстречу приветливым словам раскрываются сердца людей. Скажешь, не подумав, или поспешишь с ответом — ошибки не миновать.

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТЬДЕСЯТ ПЯТОЕ. Тот, кто думает о последствиях, избавит себя от многих бед и огорчений. Тот же, кто всегда торопится и ни о чем не думает, непременно познает горечь раскаяния.

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТЬДЕСЯТ ШЕСТОЕ. О сын мой, прежде чем войти, подумай, как выйти... Открывая дверь, подумай, как ее затворить. Делая долги, подумай, чем будешь расплачиваться. И вообще, за какое бы дело ты ни взялся, заранее прикинь, сможешь ли довести его до конца.

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТЬДЕСЯТ СЕДЬМОЕ. Человеку, прослывшему лжецом, не поверят, если даже слова его — чистейшая правда. Совершь один только раз — а доверия лишишься на всю жизнь...

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТЬДЕСЯТ ВОСЬМОЕ. Если бы власти и величия добились невежественные, низкие люди, то почтенным, по-настоящему добродетельным людям пришлось бы худо, ибо их перестали бы ценить. О сын мой, от дурных людей беги, как от огня, и не разлучайся с людьми добрыми, любезными в общении, заслужи их уважение похвальным поведением.

НАСТАВЛЕНИЕ ШЕСТЬДЕСЯТ ДЕВЯТОЕ. О сын мой, слово — что стрела, пущенная с тетивы, хорошо подумай, прежде чем сказать. Сказанного ведь не вернешь.

Если провинившийся не спешит покаяться, то грешок его со временем становится грехом.

НАСТАВЛЕНИЕ СЕМИДЕСЯТОЕ. Если тратить с умом, то и малого будет довольно, в то время как расточителю и многого мало... О сын мой, умен тот, кто бережлив и не откладывает на завтра того, что можно сделать сегодня.

НАСТАВЛЕНИЕ СЕМЬДЕСЯТ ПЕРВОЕ. Слава и почет добываются старательностью, а не большим ростом, длинной бородой и толстым брюхом. Все это — блажь, далекая от подлинного величия. Глупо уважать людей лишь за их почтенную внешность, если нет за ней ни ума, ни доброты. Ученость, воспитанность, прекрасные душевные качества — вот за что следует почитать. Загонять добрых скакунов, красуясь в санях на озере,— это занятие не для почтенных людей. О сын мой, если хочешь быть человеком, никогда не занимайся подобными пустяками.

НАСТАВЛЕНИЕ СЕМЬДЕСЯТ ВТОРОЕ. Послушать мудреца — удовольствие для души, словно бы постоять возле лавки торговца благовониями: хотя и не перепадет тебе ничего, зато вволю ароматом надышишься. Послушать невежду или злого человека — все равно, что побывать в кузнице: лишь искры обожгут тебя, причинив боль.

НАСТАВЛЕНИЕ СЕМЬДЕСЯТ ТРЕТЬЕ. О сын мой, если заметишь ошибку в словах или делах кого-нибудь, не вздумай сказать об этом, ибо, даже признав твое замечание справедливым, человек не простит тебе твоих слов. В этом я убедился на собственном опыте. Сколько раз я пытался делать людям замечания, столько же раз мне пришлось горько раскаяться в этом.

НАСТАВЛЕНИЕ СЕМЬДЕСЯТ ЧЕТВЕРТОЕ. Природа человека такова: мы любим тех, кто сделал нам добро, и терпеть не можем людей, которые причинили нам зло. О сын мой, если уж не можешь помочь людям, так по крайней мере не причиняй им зло. Будь приветлив, мягок в обращении, и у тебя будет много друзей.

НАСТАВЛЕНИЕ СЕМЬДЕСЯТ ПЯТОЕ. О сын мой! Достичь благополучия можно многими путями. Но каковы бы ни были они, лучше всего избрать путь

честный, ибо богатство, нажитое честным трудом, самое надежное. Нечестно нажитое добро быстро растает, а вся ответственность и грехи падут на тебя. Честно заработанное не используй на дела нечестивые. Сберечь богатство труднее, чем накопить его. Из-за неумения беречь его многие богачи терпели нужду.

НАСТАВЛЕНИЕ СЕМЬДЕСЯТ ШЕСТОЕ. О сын мой, тратя деньги, помни об их источнике, пусть расход твой будет меньше прихода, тогда ты не познаешь нужды. Пусть изо дня в день кое-что из денег, оставшихся после расходов на жизнь, перепадает в копилку, и благополучие твое упрочится. Однако, став богатым, не забывай о былой нужде, когда ты говорил: «Этого на один день будет довольно» Будь так же бережлив. Кто ведет учет добру, нуждаться не будет.

НАСТАВЛЕНИЕ СЕМЬДЕСЯТ СЕДЬМОЕ. Если кто-нибудь из друзей

или родственников передаст тебе на хранение добро, береги его, как свое собственное, словно ты нажил его своим трудом. Честно выполни просьбу, и Аллах благословит тебя. И люди увидят, что ты достоин доверия. Но если, сын мой, тебе самому случится отдать на хранение вещи или деньги, не поручай этого транжире, пьянице, азартному игроку.

НАСТАВЛЕНИЕ СЕМЬДЕСЯТ ВОСЬМОЕ. Не стремись делать долги, сын мой. Не связывайся с ростовщиком, не закладывай вещи. Ибо ты станешь рабом того, кому задолжаешь. А также не давай деньги в долг, близкому другу — тем более. Он не сможет вернуть их в срок, придется напоминать много раз, а это повлечет за собой недовольство, и дружба ваша кончится. Только глупец решится заменить лучшего своего друга недругом.

НАСТАВЛЕНИЕ СЕМЬДЕСЯТ ДЕВЯТОЕ. О сын мой! Если кто-то взду-

мает оставить вещь у тебя на хранение, не принимай ее, не бери на себя лишнюю обузу. Ибо хранение ее таит в себе три опасности. Первое. Чужую вещь ты должен беречь пуще своего богатства и возвратить владельцу. Он же может обвинить тебя в алчности, заявив, что ты не вернул его вещь. Второе. Потеряв чужую вещь, ты можешь оказаться в неловком положении и осрамиться. Да, сын мой, хранить чужую вещь — дело нелегкое. Но уж коли ты согласился на это, береги ее и не злоупотребляй доверием. Если же кто-то попросит тебя что-то продать, тотчас же верни хозяину деньги, вырученные за проданную вещь. Если уж ты не можешь выполнить просьбу, лучше не берись за дело.

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЬМИДЕСЯТОЕ. Обученный ремеслу не пропадет и в рабстве. Любая работа даст тебе надежный кусок хлеба, сын мой, лишь бы сам ты был хорошим человеком. Когда есть кое-какие сбережения, особенно выгодно заниматься торговлей.

Однако торговать честно — дело нелегкое. И все же рискни, сын мой, и будь честен. Одна монета, заработанная честью, стоит десяти, полученных обманом. Закупая товар, смотри, чтобы он был хорошего качества, плохой товар залежится в лавке и принесет одни убытки.

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЕМЬДЕСЯТ ПЕРВОЕ. Сын мой, остерегайся торговать хлебом насущным. Ибо самый нечестный путь, когда человек, купив его по дешевке, во время нужды или голода старается продать дороже. Это — спекуляция. И еще, сын мой, никогда не обманывай и не давай пустых обещаний при купле-продаже. При сделке остерегайся доверять даже другу. Торгуй только тем, что пользуется спросом; не бросай привычное ремесло.

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЕМЬДЕСЯТ ВТОРОЕ. О сын мой, умный враг лучше глупого друга. Глупый и невежественный человек не годится даже во вра-

ги. Неумелый также не годится быть другом. Постарайся избегать и тех, кто ничего не знает, а корчит из себя умника.

В деле испытай себя лишь однажды. Не получится — в другой раз не трать напрасно времени, не берись за дело, которого тебе не осилить.

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЕМЬДЕСЯТ ТРЕТЬЕ. О сын мой, хотя и горька правда, никогда не криви душой.

Если хочешь скрыть тайну от врага — не доверяй ее другу.

Будь почтителен со старшими и не обижай младших.

Невежды и бездельники пусть будут мертвы для тебя, не считай их за живых людей.

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЕМЬДЕСЯТ ЧЕТВЕРТОЕ. Лучше остаться голодным, чем притронуться к хлебу скряги.

Бойся доверять человеку, которого знаешь мало, хотя он и оказал тебе тысячу знаков внимания.

Не пользуйся услугами людей ниже тебя по положению, этим ты избавишь себя от чувства неловкости...

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЕМЬДЕСЯТ ПЯТОЕ. О сын мой, остерегайся покупать краденое. Украсть самому или купить вещь, заранее зная, что она краденая,— одно и то же. Если же краденое добро попадет к тебе случайно, поспеши вернуть его хозяину.

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЕМЬДЕСЯТ ШЕСТОЕ. Сын мой, берегись людей, которые прикидываются друзьями, а на самом деле полны зависти. Не очень-то доверяй людям. Многие будут хвалить тебя в глаза, но можешь не сомневаться, что за глаза они же тебя и осудят. Не дай провести себя, сперва испытай друга.

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЕМЬДЕСЯТ СЕДЬМОЕ. О сын мой, не тщись исправить злого человека добрым словом.

Глупец причинит тебе столько зла, сколько умный и врагу причинить не сможет.

Если, о сын мой, тебя станут хвалить или благодарить в глаза, никогда не говори: «Спасибо вам за то, что хвалите», выслушай молча.

Если хочешь, чтобы у тебя было много друзей, не суй носа в чужие дела и ни к кому не навязывайся.

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЕМЬДЕСЯТ ВОСЬМОЕ. Не мечтай о несбыточном, о сын мой. Рассчитывай получить от труда своего лишь то, чего он стоит. К примеру, сделав дело на десять мелких монет, не надейся получить за него десять золотых.

Не берись за дело, в котором не имеешь опыта, лучше занимайся привычной работой.

НАСТАВЛЕНИЕ ВОСЕМЬДЕСЯТ ДЕВЯТОЕ. О сын мой, не произноси слов, способных огорчить людей. Ты невзначай обронишь слово, а оно ранит,

обидит кого-нибудь. Бойся причинять обиды.

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯНОСТОЕ. О сын мой, не срывай одежд с человека, иначе говоря, не оглашай его вины, не заставляй его краснеть перед толпой, это жестоко. Изобличить при всех ошибку или вину человека хуже, чем ударить его. Будет ли тебе хорошо, если кто-нибудь поступит с тобой точно так же?

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯНОСТО ПЕРВОЕ. Постарайся, чтобы люди, подвластные тебе, всегда были тобой довольны — не обижай жену и слуг. Если люди работают у тебя за плату, не задерживай деньги, выдавай в срок, пусть они не таят на тебя обиду.

Не бросайся на всякое понравившееся тебе дело — прежде хорошенько подумай.

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯНОСТО ВТОРОЕ. О сын мой, если хочешь, чтобы

тебя почитали, будь хлебосолен, приветлив, щедр. От этого добра твоего не убудет, а, возможно, его станет больше. Милостыня бедным не разорит тебя. Но бойся зависеть от помощи людей. Пусть никто не попрекнет тебя своей милостью. Будь доволен тем, что имеешь.

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯНОСТО ТРЕТЬЕ. Ничего не одалживай у людей. Должник — это раб заимодавца.

Не вмешивай в дела глупца и невежды, чтобы не быть униженным и посрамленным. И упаси тебя Аллах спорить с ними. Вспомни, что сказал об этом мудрый Лукман.

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯНОСТО ЧЕТВЕРТОЕ. О сын мой, существует множество правил, обязательных во время еды. Тому, кто полагает, что он — человек, надо соблюдать их.

Все, что едят в твоем доме, должно быть добыто честным трудом.

Мой руки до и после еды.

Не ешь пищу слишком горячей, лучше подождать, пока она немного остынет.

Приступая к еде, не нюхай пищу, как зверь.

Если еда или питье слишком горячие, не дуй на них — это неприлично.

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯНОСТО ПЯТОЕ. О сын мой! Перед едой сотвори молитвы, и пища пойдет тебе впрок. Не освящай молитвой недозволенную пищу. Если же не освятишь молитвою честно добытую пищу, то разделишь ее с дьяволом. Молитву следует сотворить громко, дабы напомнить всем сидящим за трапезой. Насытившись, воздай благодарение Всевышнему. Причем молитву сотвори шепотом, дабы не насытившиеся, услышав ее, не прервали трапезы.

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯНОСТО ШЕСТОЕ. И еще, сын мой, ешь правой рукой, не набивай рот. Хорошо прожевывай пищу, чтобы она переварилась

полностью. За стол садись сразу же, как только подадут еду, не заставляй себя ждать. Поев, не спеши уйти, подожди, пока уберут остатки еды. Если к обеду собралось много людей и не явился лишь один, не заставляй всех ждать одного.

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯНОСТО СЕДЬМОЕ. Во время еды не вертись, сиди спокойно, глядя перед собой. Не смотри на кусок и ложку соседа. Не тянись за куском, что лежит на середине блюда, возьми то, что лежит перед тобой с краю. Ешь аккуратно, не капая перед собой,— самому же станет неловко, если придется обедать в почтенном обществе. Не сопи и не пыхти над тарелкой. Не пей суп из тарелки.

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯНОСТО ВОСЬМОЕ. О сын мой, если за столом собрались почтенные люди, не тяни руку к еде раньше них, это — невоспитанность. Не продолжай есть, когда другие уже насытились. Обжорство постыдно,

недостойно человека, от невоздержанности в еде случаются болезни. В умеренной еде большая польза: будешь здоров телом, ясен умом, силен памятью.

НАСТАВЛЕНИЕ ДЕВЯНОСТО ДЕВЯТОЕ. О сын мой, надумаешь собрать гостей и приготовишь для них угощение — поешь вместе со всеми, если гостей мало, но если их много, то лучше прислуживай стоя. Не отходи, однако, от стола, не будь слишком настойчив, потчуя гостей, чтобы они не смущались. Все, чем богат, с радушным видом поставь перед гостями. Не ругай при них жену и слуг. Развлекай гостей разговорами, не сиди на собственном пиршестве, как посторонний.

НАСТАВЛЕНИЕ СОТОЕ. О сын мой, если случится звать гостей, не приглашай в один день тех, кто недолюбливает друг друга. Каждому отведи за столом место, приличествующее его положению. Отдельно посади людей образованных, простолюдинов, богатых.

НАСТАВЛЕНИЕ СТО ВТОРОЕ. О сын мой! Остерегайся людей незнакомых и невежественных. Между человеком нравственным и безнравственным очень большая разница. Добро, сотворенное неблагодарному, пойдет прахом.

Если же окажешь благодеяние человеку совестливому, он будет твоим вечным рабом. Неблагодарный не почтит тебя за содеянное добро, а будет лишь недоволен и алчен. К тому же еще возомнит о себе: «Смотри-ка, каких почестей я достоин». Он будет умножать свои претензии, и ты окажешься его полным рабом.

НАСТАВЛЕНИЕ СТО ТРЕТЬЕ. Знай, о сын мой, что дружелюбие должно проявлять ко всем. Со всеми надо быть приветливым и обходительным, независимо от того, хороший перед тобой человек или плохой, мусульманин он или исповедует иную веру, подобно тому, как Всевышний повелел пророку Мусе (Моисею): «Будь мягок с фараоном». Уважай и почитай старших, будь добр и милостив с теми, кто младше тебя. Если не будешь почтителен со старшими и терпелив с младшими, то считай, что ты — безбожник. Когда выучишь арабский язык, сын мой, сможешь прочитать обо все этом в священных книгах.

НАСТАВЛЕНИЕ СТО ЧЕТВЕРТОЕ. С ближними и друзьями старайся видеться постоянно, чтобы связь не оборвалась. Не бывай у них слишком редко — не то будешь забыт, но и часто не ходи, чтобы не показаться надоедливым... О сын мой, если дружить — так с людьми хорошими, если общаться — то непременно с хорошими людьми.

НАСТАВЛЕНИЕ СТО ПЯТОЕ. Один мудрец сказал сыну: «О сын мой, дружи, общайся, развлекайся с кем хочешь, сторонись только пятерых. Прежде всего, не связывайся со лжецом — слово лжеца подобно записи на воде. Он ненадежен, всегда может оттолкнуть тебя и приблизить другого. Избегай также дружбы глупца и невежды. Глупец вроде и хочет помочь тебе, но на деле от всех его стараний — один вред. Не сходись с алчным человеком, потому что он постоянно будет рассчитывать на твои деньги. Беги прочь от скряги, эта дружба ничего не даст тебе, кроме разорения. А случится пойти к такому

за помощью,— испытаешь лишь позор и унижение. Особенно опасно оказаться со скрягой в пути. Обходи стороной также разиню и труса, с подобными приятелями ты никогда не познаешь покоя и благополучия.

НАСТАВЛЕНИЕ СТО ШЕСТОЕ. О сын мой, увидишь группу людей,— поздоровайся, ибо один обязан приветствовать многих, а дело многих — ответить на приветствие... А также всадник должен первый приветствовать пешего, а идущий — сидящего. Но, сын мой, приветствовать и отвечать на приветствие следует громким, четким голосом. Если тебя не расслышали, значит, ты не поздоровался или не ответил на приветствие.

НАСТАВЛЕНИЕ СТО СЕДЬМОЕ. Советы, касающиеся воспитания вежливости у детей, многочисленны и противоречивы. Однако как бы мал ребенок ни был, он должен приветствовать взрослых.

НАСТАВЛЕНИЕ СТО ВОСЬМОЕ. ...Если хочешь знать, как следует одеваться, то имей в виду, что простота или изысканность твоего костюма определяются одеждой окружающих. То есть, не следует выделяться среди подобных те-

бе, ибо вполне возможно, что люди станут завидовать и злословить. Одеваться следует средне, ибо как излишество в одежде, так и недостаточное внимание к ней — одинаково нежелательны. А что до цвета, то у мусульман предпочтителен белый. Однако шариат не осуждает и другие цвета: выбирай, что нравится, запретить никто не может. В выборе фасона платья нужна все же осторожность. Помни: расточительность предосудительна, и роскошное платье не должно быть поводом для заносчивости.

НАСТАВЛЕНИЕ СТО ОДИННАДЦАТОЕ. О сын мой, надумаешь строить дом — не делай его слишком просторным и высоким, лишь хватило бы всем места. Жизнь непостоянна, как знать, что ждет тебя впереди? Дела могут пошатнуться, придется заложить или продать дом, а люди не наскребут денег, чтобы купить его. Вот в чем недостаток большого дома.

НАСТАВЛЕНИЕ СТО ДВЕНАДЦАТОЕ. О сын мой, три радости есть в жизни: красивая женщина, достаток в еде и дружба близкого человека. И есть четыре опасности, которые приведут тебя к гибели, если забудешь меру: первая опасность — волокитство, вторая — разврат, третья — страсть к азартным играм, и уж наверняка пропадет тот, кто пристрастился к вину.

НАСТАВЛЕНИЕ СТО ТРИНАДЦАТОЕ. О сын мой! Не води дружбы с распутником, дабы не запятнать свою честь. Не хвали человека дурного, дабы не потерять свой авторитет.

Каюм Насыйри

КНИГА О ВОСПИТАНИИ

Составление *В. С. Шакировой*

Редакторы
Я. М. Абдулкадырова, В. С. Шакирова
Художник *Т. Г. Хазиахметов*
Художественный редактор *Д. Н. Залялетдинов*
Технический редактор *С. Г. Ахметзянова*
Корректоры *Р. А. Загидуллина, Н. И. Максимова*

ИБ № 6326

Сдано в набор 2.12.91. Подписано в печать 25.05. ..
Формат $70 \times 90^1/_{64}$. Бумага книжно-журн. для офсета. Гарнитура журнальная. Печать офсетная. Усл. печ. л. 2,63+форз. 0,07. Усл. кр.-отт. 5,55. Уч.-изд. л. 2,76+форз. 0,11. Тираж 10 000 экз. Заказ К-485. «С».

Татарское книжное издательство.
420111. Казань, ул. Баумана, 19.

Производственно-полиграфическое объединение им. К. Якуба Министерства информации и печа
Республики Татарстан
420111. Казань, ул. Баумана, 19.